

Opgroeien in armoede - kinderen en jongeren aan het woord

Uitkomsten van een onderzoek onder kinderen en jongeren uit gezinnen met weinig geld – in opdracht van stichting Leergeld Den Haag

Auteurs: Femke Giesen & Silvia Bunt

Datum: maart 2023

Met dank aan: de medeonderzoekers, alle kinderen en jongeren die hebben deelgenomen en de medewerkers van Leergeld Den Haag

Inhoud

Samenvatting & conclusies		4
1	Inleiding	10
1.1	Aanleiding voor het onderzoek	10
1.2	Onderzoeksvragen	10
1.3	Leeswijzer	11
2	Aanpak van het onderzoek	12
2.1	Interviews met jonge kinderen	12
2.2	Jongeren interviewen jongeren	13
2.3	Groepsgesprekken met jongeren	16
2.4	Literatuuronderzoek	16
2.5	Analyse en duiden bevindingen	17
3	Opgroeien in armoede - uitkomsten van het literatuuronderzoek	18
3.1	Kenmerken van kinderen die opgroeien in armoede	18
3.2	Beleving van armoede	19
3.3	Invloed van armoede	20
3.4	Momenten van arm voelen	24
3.5	Verschillen binnen groep kinderen die opgroeien in armoede	26
4	Opgroeien in armoede - uitkomsten van interviews en groepsgesprekken	28
4.1	Beleving van armoede	28
4.2	Invloed van armoede op het leven	30
5	Kinderen helpen bij het opgroeien in armoede	38
5.1	Oplossen	38
5.2	Vermijden en verbergen	38
5.3	Herkenning bij anderen	38
5.4	Accepteren, maar vertrouwen houden	39
6	Ervaringen met Leergeld Den Haag	40
6.1	Mening over voorzieningen van Leergeld	40
6.2	Impact van voorzieningen van Leergeld	41
6.3	Verbeteringen in het voorzieningenpakket	42
6.4	Bereik vergroten	45
6.5	Belang van zeggenschap	46

7	Aanbevelingen	48
8	Reflectie	50
	Bijlage 1 Vragenlijst interview kinderen	52
	Bijlage 2 Vragenlijst interview jongeren	57
	Bijlage 3 Literatuur	64

Samenvatting & conclusies

Leergeld Den Haag heeft een onderzoek laten uitvoeren om zicht te krijgen op de invloed van armoede op het leven van kinderen en jongeren en op hoe kinderen en jongeren de ondersteuning van Leergeld ervaren. In dit rapport zijn de uitkomsten van dit onderzoek beschreven.

Onderzoeksvragen

De volgende vier onderzoeksvragen waren leidend in dit onderzoek:

1. Wat is de invloed van armoede op het leven van kinderen en jongeren en wanneer voelen zij zich arm?
2. Wat kan kinderen en jongeren helpen bij het hiermee omgaan of bij het verminderen van de invloed op armoede op hun leven?
3. Wat vinden de kinderen en jongeren die hiervan gebruik hebben gemaakt goed aan de ondersteuning door Leergeld Den Haag?
4. Wat zou Leergeld Den Haag volgens deze kinderen en jongeren meer of beter kunnen doen?

Aanpak van het onderzoek

In hoofdstuk 2 is de aanpak van het onderzoek uitgebreid beschreven. Kort gezegd zijn de volgende activiteiten uitgevoerd:

- Interviews met 7 kinderen in de leeftijd van 7 t/m 10 jaar
- Twee groepsgesprekken, één met 8 jongeren in de leeftijd van 11 t/m 13 jaar en de ander met 8 jongeren in de leeftijd van 14 t/m 16 jaar
- Interviews met 27 jongeren in de leeftijd van 11 t/m 16 jaar
- Literatuuronderzoek

Jongeren interviewen jongeren Tien jongeren in de leeftijd van 13 t/m 16 jaar die zelf ervaring hebben met het opgroeien in een gezin met weinig geld (de medeonderzoekers) hebben andere jongeren geïnterviewd. De medeonderzoekers hebben hiervoor een training in interviewen gevolgd. Stichting Alexander, een landelijke organisatie voor jeugdparticipatie en participatief jeugdonderzoek, heeft hierbij meegedacht.

De 10 medeonderzoekers hebben overigens ook zelf deelgenomen aan het onderzoek middels een groepsgesprek.

57 kinderen en jongeren hebben deelgenomen In totaal, dus inclusief de 10 medeonderzoekers, hebben 57 kinderen en jongeren deelgenomen aan dit onderzoek.

Overigens zijn deze 57 kinderen en jongeren waarschijnlijk niet helemaal representatief voor de hele doelgroep. Deze kinderen zijn aangemeld door hun ouder(s) naar aanleiding van de uitnodigingsemail van Leergeld. Dit zegt iets over de betrokkenheid, taalvaardigheid en de zelfredzaamheid van de ouder(s) en daarmee over de situatie waarin deze kinderen opgroeien.

Conclusies

Aan de hand van de vier onderzoeksvragen trekken we de volgende conclusies:

Invloed van armoede is het grootst in sociale situaties

Zowel uit het literatuuronderzoek als uit de interviews blijkt dat armoede vooral een rol speelt in sociale situaties. Het belemmert het kunnen meedoen met andere kinderen en jongeren, waardoor uitsluiting op de loer ligt. Het gaat met name om situaties op school en met vrienden. De situaties op school gaan over de (juiste) kleding en schoolspullen kunnen kopen en mee kunnen met uitjes en reisjes van school. Bij het meedoen met vrienden gaat het bij jonge kinderen veelal om het mee naar huis nemen van vrienden en een verjaardagsfeestje kunnen geven. Bij jongeren gaat het om mee kunnen met uitjes met vrienden, zoals naar de bioscoop of de stad.

Dat ik niet de spullen kon krijgen als normale kinderen.

Als een vriend of vriendin vraagt of ik ergens met hen heen wou gaan wat geld kost, moest ik best vaak 'nee' zeggen, omdat er gewoon geen geld voor was.

Wanneer we vuurwerk gaan afsteken en vrienden komen met vuurwerk van 150 euro en ik kom dan met vuurwerk van 50 euro. Of dat zij vaak elektrische fietsen hebben, en ik een standaard fiets.

Als er bijvoorbeeld een kamp naar de Ardennen is. Dat is dan best duur. Ik wil mijn moeder niet de last geven om daarvoor te betalen.

Verder heeft armoede invloed op het vervoer (een goed functionerende fiets en gebruik kunnen maken van het ov), de vrijetijdsbesteding (bijvoorbeeld een sport naar keuze kunnen beoefenen, muziekles kunnen volgen), uitstapjes en vakanties en op (gezond) eten.

Verschillen in mate waarin het opgroeien in armoede invloed heeft

Kinderen die opgroeien in armoede lopen een grote kans om blootgesteld te worden aan chronische stress. Deze *early life stress* kan leiden tot verstoorde hormoonhuishoudingen en immuunsystemen en disfunctioneren op cognitief en sociaal-emotioneel niveau. Armoede is daarmee, zeker als het ook nog eens gepaard gaat met andere problemen, van grote invloed op de gezondheid en het functioneren op lange termijn (zie het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid).

Er zijn grote verschillen in de mate waarin het opgroeien in armoede invloed heeft op kinderen. Dit hangt voor een heel groot deel samen met hoe de ouders omgaan met de situatie en of er een ondersteunend sociaal netwerk is. Denk aan een opa of oma die af en toe wat geld geeft of een hobby betaalt of een bevriend gezin met wie het kind mee mag op vakantie.

Daarnaast speelt mee in hoeverre er stabiliteit is thuis of dat er ook andere problemen spelen in het gezin, zoals een moeizame scheiding of ziekte. Kinderen en jongeren die naast de armoede ook andere problemen hebben thuis, zijn minder tevreden over hun leven dan kinderen en jongeren die niet te maken hebben met een stapeling van problemen.

Ook de leeftijd van het kind maakt uit. Jonge kinderen lijken zich niet altijd bewust van het feit dat hun gezin minder te besteden heeft dan andere gezinnen. Dit kan bijvoorbeeld komen doordat de ouder(s) er niet over praten of het op een andere manier verbergen voor hun kind. Of kinderen weten gewoonweg niet beter: het is altijd al zo en ze zijn niet anders gewend en/of mensen in hun sociale netwerk hebben ook niet veel te besteden.

Kinderen hanteren vier strategieën in het omgaan met armoede

1. We zien dat veel kinderen confronterende situaties vermijden. Ze willen hun ouders bijvoorbeeld "niet lastig vallen" met vragen om spullen, kleding of geld voor een schoolreisje.
2. Ook zien we dat kinderen de situatie accepteren. Ze leggen zich erbij neer "het is nu eenmaal zo" of ze zijn het gewoon gaan vinden.
3. Er zijn ook kinderen die zoeken naar oplossingen, zoals proberen te sparen of een bijbaantje zoeken.
4. Uit de literatuur blijkt dat als kinderen contact hebben met anderen die ook weinig geld hebben, dit hen helpt tegen een gevoel van uitsluiting. Tijdens een groepsgesprek vertelde een jongere hoe leuk hij het vond om bij activiteiten die vanuit de voedselbank werden georganiseerd, andere jongeren in eenzelfde situatie te ontmoeten.

Kinderen en jongeren passen vaak meerdere van deze strategieën toe.

Medeonderzoekers hadden baat bij onderling contact

Zoals hierboven vermeld kan onderlinge ontmoeting helpen bij het omgaan met de impact van het opgroeien met geldzorgen. We zagen dit ook bij de medeonderzoekers. Zij hebben alle tien het hele traject doorlopen en zo ontstond een hechte groep waarin vriendschappelijk met elkaar werd omgegaan. Enkele medeonderzoekers gaven herhaaldelijk aan hoe prettig ze het vonden om elkaars verhalen te horen en daarin herkenning te vinden.

Onderling hebben wij een safe space waarin we overal over kunnen praten.

Het gaf hen een gevoel erbij te horen en niet alleen te zijn. Meerdere medeonderzoekers uitten ook de behoefte om contact te houden met elkaar.

De ondersteuning van Leergeld vergroot het welzijn van kinderen

De jongeren met wie is gesproken zijn vaak dankbaar voor de hulp van Leergeld. Ze vinden dat Leergeld hen helpt om een beter leven te leiden. Dankzij de ondersteuning van Leergeld hebben zij meer bewegingsvrijheid (fiets en HTM abonnement), is er minder kans op uitsluiting, kunnen ze beter

meedoen op school en hoeven ze niet steeds alles te delen met broers en zussen. De impact van Leergeld wordt duidelijk ervaren door kinderen en jongeren en wordt erg gewaardeerd.

Meeste voorzieningen van Leergeld sluiten goed aan bij 'momenten van arm voelen'

We hebben de momenten waarop kinderen zich 'arm' voelen, gelegd naast het huidige aanbod van Leergeld Den Haag. Hieruit blijkt dat Leergeld, behalve voor uitjes en vakanties en voor boodschappen en eten, op alle andere momenten één of meer voorzieningen aanbiedt. Er zijn in Den Haag overigens wel andere organisaties die voorzieningen bieden op het gebied van uitjes, vakanties en boodschappen, zoals de Ooievaarspas en de Voedselbank. De essentiële zaken lijken te zijn geregeld.

Jongeren hebben veel ideeën voor de ondersteuning van Leergeld

De suggesties die jongeren doen voor verbetering van het aanbod van Leergeld gaan vaak over het hebben van meer keuzevrijheid (zie paragraaf 6.3). Bijvoorbeeld ten aanzien van de winterkleding en de schoolspullenpas. Jongeren willen deze bij meer of andere (goedkopere) winkels kunnen gebruiken. Ze willen meer zelfbeschikking over waar zij hun schoolspullen en kleding kopen.

Verder hebben de jongeren suggesties gedaan voor voorzieningen die nu nog niet worden aangeboden door Leergeld, zoals een hobbybudget en een bon voor een uitje voor de jongeren (in plaats van een speelgoedbon).

In de gesprekken met jongeren kwam meermaals aan bod dat zij het leuk vinden om iets nieuws te leren (workshops) en meer ondersteuning zouden willen bij hun opleiding (denk aan huiswerkbegeleiding en bijles of zomerschool).

Ook is er behoefte aan ontmoeting. Meerdere jongeren zeggen dat ze het leuk zouden vinden om andere jongeren die in dezelfde situatie zitten te ontmoeten, bijvoorbeeld tijdens activiteiten en uitjes.

Inspraak wordt gewaardeerd

De jongeren die meededen aan de groepsgesprekken vonden het vaak leuk om mee te denken en gaven graag hun mening over de ondersteuning van Leergeld. Ook onder de medeonderzoekers zitten jongeren die graag meedenken. Een handvol medeonderzoekers heeft zich dan ook aangemeld bij de Raad van Kinderen van Leergeld.

Empowerment bij medeonderzoekers als neveneffect

Een neveneffect van dit onderzoeksproject is de empowerment bij de medeonderzoekers. Deze was duidelijk waar te nemen en bleek ook uit de reacties van de medeonderzoekers en hun antwoorden op het evaluatieformulier. Bijvoorbeeld: "*Ik heb veel geleerd: interviewen, over onze emoties te praten en veel meer*" en "*Ik heb het idee dat ik op sociaal gebied en de manier waarop dingen geregeld worden erg ontwikkeld ben.*"

Aanbevelingen

In hoofdstuk 7 doen we aanbevelingen hoe Leergeld haar impact verder kan vergroten. Samengevat hebben we de volgende adviezen voor Leergeld:

Bekijk aan de hand van dit onderzoek met andere organisaties in Den Haag of een beter dekkend aanbod kan worden gerealiseerd. Leergeld kan en hoeft geen dekkend aanbod te hebben. De aanbeveling is om de uitkomsten van dit onderzoek te delen met andere organisaties in Den Haag die zich richten op gezinnen met weinig geld en gezamenlijk te bekijken of tot een goed dekkend aanbod kan worden gekomen voor alle leeftijden.

Bekijk hoe je als Leergeld het onderlinge contact tussen kinderen en jongeren die opgroeien in een zelfde soort situatie, nog meer kunt faciliteren. Uit dit onderzoek blijkt duidelijk dat onderling contact tussen kinderen en jongeren helpt tegen een gevoel van uitsluiting. Meerdere jongeren gaven aan dat ze het leuk zouden vinden als er activiteiten, zoals workshops en uitjes, werden georganiseerd die het mogelijk maken om elkaar te ontmoeten.

Probeer het taboe op armoede te doorbreken, maar heb ook begrip voor angst voor stigma. Ook in dit onderzoek bleek duidelijk dat praten over armoede een taboe is. Veel kinderen en jongeren vertelden dat ze er niet of nauwelijks over praten met anderen, waaronder vrienden. In de interviews werd op sommige vragen niet altijd antwoord gegeven of de antwoorden waren heel kort. Verder gaven jongeren regelmatig aan zich te schamen. Andere jongeren schetsten juist een erg rooskleurig beeld van hun leven. Ook medeonderzoekers vonden het soms lastig om open te zijn over hun eigen situatie of hadden moeite met het stellen van de wat meer gevoelige vragen. Door op een laagdrempelige manier informatie te verspreiden kan Leergeld mogelijk helpen bij het doorbreken van het taboe.

Tegelijkertijd willen jongeren er gewoon bij horen. Zij willen vaak niet dat anderen kunnen zien dat ze gebruik maken van Leergeld. De aanbeveling is daarom om voorzieningen er zo gewoon mogelijk uit te laten zien (en dus zonder een logo van Leergeld). Dit geldt bijvoorbeeld voor de kledingpas.

We zijn pubers en willen er graag bij horen en trends kunnen volgen. Maar door onze financiële situatie is dat niet altijd goed mogelijk. De winterkledingpas helpt een klein beetje om mee te kunnen doen. Maar dan wil je liever niet dat vrienden de pas zien en er vragen over gaan stellen.

Vergroot bekendheid van voorzieningen. Jongeren (en hun ouders) zijn niet altijd op de hoogte van alle voorzieningen die Leergeld en andere partijen in Den Haag bieden. Met meer en/of betere voorlichting kan dit wellicht worden verholpen. Daarbij geven de jongeren aan dat het van belang is de

informatie in meerdere talen te verspreiden. De voorlichting kan goed gekoppeld worden aan activiteiten waar kinderen en jongeren iets kunnen leren en/of elkaar kunnen ontmoeten.

Terugblik

In hoofdstuk 8 wordt teruggeblikt op de aanpak van het onderzoek en dan met name op de methodiek om jongeren te laten interviewen door leeftijdsgenoten in dezelfde situatie.

Schaamte speelde een grote rol in de interviews

We deden vooraf de aanname dat wanneer jongeren worden geïnterviewd door jongeren uit een vergelijkbare situatie, zij zich meer op hun gemak voelen en meer vertellen. Deze verwachting kwam niet altijd uit. We hebben hiervoor de volgende verklaringen:

- Bij sommige jongeren leek de schaamte *juist een grotere rol* te spelen *omdat* zij werden geïnterviewd door leeftijdsgenoten.
- Sommige medeonderzoekers vonden het moeilijk om de geïnterviewde iets te vertellen over de eigen situatie waardoor niet altijd de open, vertrouwelijke sfeer werd bereikt waarop we hoopten.
- Sommige medeonderzoekers hadden moeite met het stellen van de wat meer gevoelige vragen. Hierdoor zijn deze vragen soms afgeraffeld.

Een leerpunt was dat gevoelige onderwerpen beter bespreekbaar gemaakt kunnen worden door niet naar de eigen ervaringen te vragen maar vragen te stellen over andere jongeren of kinderen.

Ook was het achteraf mogelijk beter geweest om kinderen en jongeren een online-vragenlijst voor te leggen die ze anoniem hadden kunnen invullen.

Interviews met jonge kinderen bleken lastig

Kinderen in de leeftijd van 7 t/m 10 jaar interviewen over hun ervaringen met het opgroeien in een gezin met weinig geld, bleek lastig. Sommige kinderen schetsten een positief beeld van hun situatie. Mogelijk door schaamte of als strategie om met de situatie om te gaan. Ook lijkt het erop dat sommige kinderen zich niet bewust zijn van de geldzorgen bij hen thuis.

De inzet van medeonderzoekers levert veel op en kost tijd

De inzet van medeonderzoekers heeft veel opgebracht. Maar het is ook een arbeidsintensieve aanpak. Enerzijds is veel voorbereiding, training en oefening nodig om kwalitatief goede interviews te kunnen garanderen. Anderzijds kun je niet al te veel beslag leggen op de vrije tijd van deze schoolgaande jongeren zonder hun betrokkenheid te verliezen.

1 Inleiding

Stichting Leergeld Den Haag heeft als doel om Haagse kinderen van 4 tot 18 jaar uit gezinnen met een minimuminkomen te helpen met participeren in de samenleving. Dit probeert Leergeld te bereiken door zaken als computers, fietsen, sportkleding en muziekinstrumenten te verstrekken zodat ook deze kinderen kunnen meedoen op school of in het verenigingsleven. Naast dat Leergeld deze spullen verstrekt, gaan medewerkers bij een deel van de gezinnen op huisbezoek. Als tijdens een huisbezoek problemen worden gesignaleerd, volgt er een doorverwijzing naar hulpinstanties. Verder is Leergeld Den Haag actief binnen projecten in samenwerking met ketenpartners.

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Stichting Leergeld wil meer zijn dan enkel de verstrekker van computers, fietsen of materialen om te sporten. De stichting wil ook een vertrouwde plek zijn voor kinderen en hun ouders, een plek waar zij worden gehoord. Daarnaast wil Leergeld haar deskundigheid op het gebied van gezinnen en kinderen met weinig geld vergroten. Verder wil Leergeld meer inzicht in de impact van de verstrekkingen op de levens van de gezinnen en aangrijpingspunten hoe de impact vergroot kan worden.

Leergeld wil door middel van onderzoek meer inzicht krijgen in de rol van armoede in de levens van kinderen en jongeren: wanneer voelen zij zich arm en op welke situaties, leefgebieden en levensgebeurtenissen heeft het opgroeien in armoede (vooral) invloed? Ook wil Leergeld weten welke aangrijpingspunten er zijn om de invloed van armoede te verminderen. Daarnaast wil Leergeld inzicht krijgen in hoe de kinderen en jongeren het aanbod van Leergeld ervaren en welke verbeterpunten er zijn voor Leergeld. Verder is zeggenschap voor kinderen en jongeren een belangrijk thema voor Leergeld. Leergeld wil dat kinderen en jongeren kunnen meebeslissen over zaken die voor hen belangrijk zijn.

1.2 Onderzoeksvragen

In afstemming met Leergeld zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Invloed van armoede op het leven van kinderen en jongeren

- a. Wanneer voelen kinderen en jongeren zich arm en wanneer juist niet?
- b. Wat kan kinderen en jongeren helpen bij het hiermee omgaan of bij het verminderen van de invloed op armoede op hun leven?

2. Ondersteuning door Leergeld Den Haag

- a. Wat vinden de kinderen en jongeren die hiervan gebruik hebben gemaakt goed aan de ondersteuning door Leergeld Den Haag?
- b. Wat zou Leergeld Den Haag volgens deze kinderen en jongeren meer of beter kunnen doen?

1.3

Leeswijzer

Allereerst wordt in hoofdstuk 2 de aanpak van dit onderzoek, waaronder de interviews, groepsgesprekken en het literatuuronderzoek, toegelicht.

In hoofdstuk 3 en hoofdstuk 4 is onderzoeksvraag 1a "Wanneer voelen kinderen en jongeren zich arm en wanneer juist niet?" leidend. In hoofdstuk 3 wordt antwoord gegeven op deze vraag aan de hand van het literatuuronderzoek en in hoofdstuk 4 aan de hand van de uitkomsten van de interviews.

In hoofdstuk 5 wordt aan de hand van het literatuuronderzoek antwoord gegeven op onderzoeksvraag 1b "Wat kan kinderen en jongeren helpen bij het hiermee omgaan of bij het verminderen van de invloed op armoede op hun leven?".

In hoofdstuk 6 geven we antwoord op onderzoeksvragen 2a "Wat vinden de kinderen en jongeren die hiervan gebruik hebben gemaakt goed aan de ondersteuning door Leergeld?" en 2b "Wat zou Leergeld volgens deze kinderen en jongeren meer of beter kunnen doen?." Dit doen we aan de hand van de uitkomsten van de groepsgesprekken die zijn gevoerd met jongeren.

In hoofdstuk 7 doen we aanbevelingen. In hoofdstuk 8 ten slotte wordt teruggeblikt op de aanpak in z'n geheel en specifiek op de werkwijze 'medeonderzoekers interviewen jongeren'. Er worden lessen getrokken uit wat daarbij goed en minder goed ging.

2 Aanpak van het onderzoek

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, is een literatuuronderzoek uitgevoerd en zijn interviews en groepsgesprekken met kinderen en jongeren gehouden.

2.1 Interviews met jonge kinderen

Voor de beantwoording van onderzoeksvraag 1a, de momenten waarop kinderen zich arm of anders voelen, zijn kinderen in de leeftijd van 7 tot en met 10 jaar geïnterviewd. Er zijn in totaal negen interviews gehouden, maar omdat twee kinderen heel slecht Nederlands spraken (twee zussen die circa één jaar geleden vanuit Polen naar Nederland zijn verhuisd), heeft dit uiteindelijk zeven bruikbare interviews opgeleverd (3 jongens en 4 meisjes).

De interviews zijn afgenomen aan de hand van een semigestructureerde vragenlijst (zie bijlage 1) waarbij over zes leefgebieden, zoals school, vrije tijd en vrienden, vragen zijn gesteld. Er is hierbij gebruik gemaakt van een online draaiwiel¹ waarop de zes leefgebieden stonden met ieder een eigen kleur (zie foto). Telkens werd het kind uitgenodigd om aan dit draaiwiel te 'draaien' waarna het gekleurde A4 met de vragen over het betreffende leefgebied werd doorgenomen. Deze vragen leverden nauwelijks inzichten op over hoe de geldzorgen thuis van invloed zijn op het kind. We hadden de indruk dat de kinderen een positief beeld van hun situatie

schetsten. Mogelijk deden ze dit omdat ze zich schaamden. Of om de situatie te verzachten voor zichzelf. We hebben ook het vermoeden dat sommige kinderen zich niet bewust waren van de geldzorgen bij hen thuis. In ander onderzoek waarbij interviews werden gehouden met jonge kinderen, had men overigens dezelfde ervaring (Snel et al, 2001).

Na de vragen over de leefgebieden zijn ook enkele vragen gesteld over de beleving van de armoede. Deze vragen leverden wel nuttige informatie op.

De interviews zijn bij Leergeld Den Haag gehouden en duurden 30 tot 45 minuten. In tabel 1 zijn de achtergrondkenmerken van deze 7 kinderen op een rij gezet.

¹ <https://wheelofnames.com/nl/>

Tabel 1 Achtergrondkenmerken van de 7 kinderen die zijn geïnterviewd

Kenmerk	Aantal
Leeftijd	
7	1
8	1
9	3
10	2
Geslacht	
Jongen	3
Meisje	4
Gezinssamenstelling	
Eenoudergezin	5
Tweeoudergezin	2

De werving van de kinderen (en ook de jongeren voor de interviews en groepsgesprekken, zie paragrafen 2.2 en 2.3) is door Leergeld Den Haag gedaan. Ouders zijn per mail benaderd met informatie en de uitnodiging om hun kind(eren) aan te melden. De kinderen en ouders ontvingen een tramkaartje. Alle kinderen en jongeren die hebben deelgenomen, kregen een bon voor een bioscoopbezoek voor twee personen.

2.2 Jongeren interviewen jongeren

Voor de beantwoording van onderzoeksvraag 1a zijn ook jongeren in de leeftijd van 11 t/m 16 geïnterviewd.

Inhoud van de interviews

De interviews gingen over de ervaringen van de jongeren met het opgroeien met weinig geld en over de invloed hiervan op hun leven: op welke momenten en in welke situaties merken zij daar iets van en hoe ervaren zij dat?

Inzet van medeonderzoekers

Deze interviews zijn afgenomen door jongeren in de leeftijd van 13 tot en met 16 jaar die zelf ervaring hebben met het opgroeien in een gezin met weinig geld, blijkend uit het gebruik van Leergeld Den Haag. Dit zijn feitelijk 'ervaringsdeskundigen'. In dit rapport noemen we hen 'medeonderzoekers'. Er is voor deze methode gekozen vanuit de aanname dat jongeren makkelijker over dit gevoelige onderwerp praten met leeftijdsgenoten die in dezelfde situatie zitten.

Selectie van de medeonderzoekers

De werving van de medeonderzoekers is door Leergeld Den Haag gedaan door ouders met een kind in de leeftijd van 13 tot en met 16 jaar per email te informeren en uit te nodigen om hun kind aan te melden. In totaal reageerden 17 jongeren (of hun ouders) op deze email. Met 14 van hen hebben de

onderzoekers een selectiegesprek gevoerd (via Whatsapp, beeldbellen). Bij de overige 3 jongeren lukte het niet om een afspraak voor een selectiegesprek te maken.

In deze selectiegesprekken en het Whatsapp contact wat daaraan voorafging hebben de onderzoekers gelet op in hoeverre de jongere zich goed kan uitdrukken in het Nederlands, in hoeverre de jongere gemotiveerd overkwam en diens communicatieve vaardigheden. Verder moesten jongeren voldoende beschikbaar zijn om in de afgesproken periode deel te nemen aan de training, interviews af te nemen en de verslaglegging te doen. Uit deze 14 jongeren zijn 11 jongeren geselecteerd voor deelname als medeonderzoeker.

Training van de medeonderzoekers

Om de medeonderzoekers goed voor te bereiden op het doen van interviews, hebben zij twee trainingsbijeenkomsten gevolgd onder leiding van de onderzoekers. Eén jongere meldde zich voor de start van de training af zodat in totaal 10 jongeren de training hebben gevolgd.

Stichting Alexander, een landelijke organisatie voor jeugdparticipatie en participatief jeugdonderzoek, heeft met de onderzoekers meegedacht over de inhoud van de training.

De trainingsbijeenkomsten vonden plaats op een locatie in het centrum van Den Haag en hadden de volgende opzet:

- In de eerste trainingsbijeenkomst is de conceptvragenlijst die door de onderzoekers was opgesteld 'getest'. Dit is gedaan in rollenspellen. De jongeren konden hun mening geven en suggesties doen voor aanpassingen. Het doel van deze test was dat de vragenlijst goed aansloot bij zowel de medeonderzoekers als bij de jongeren die zij gingen interviewen. Daarnaast is in deze bijeenkomst uitleg gegeven over de methoden en technieken van interviewen.
- In de tweede trainingsbijeenkomst is wederom kort aandacht besteed aan de theorie van interviewen. Verder is in deze bijeenkomst aan de hand van rollenspellen geoefend met het interviewen.

Afname van de interviews

De interviews zijn afgenomen op twee vrijdagmiddagen op de locatie waar ook de trainingsbijeenkomsten zijn gehouden. Voorafgaand aan de interviews is plenair een introductie gegeven voor de respondenten waarbij zij kort uitleg kregen over het doel van het onderzoek en de 'spelregels' (zoals geluidsopname, anonimiteit). Verder werd een korte video getoond van een bekende Nederlander die een meisje interviewt over het opgroeien in armoede.

De medeonderzoekers hebben de interviews afgenomen aan de hand van een gestructureerde vragenlijst (zie bijlage 2). Bij het kennismaken stelde de medeonderzoeker zichzelf voor waarbij hij vertelde hoe hij Leergeld Den Haag

kent. Zo wist de respondent dat de medeonderzoeker uit een vergelijkbare situatie komt.

De meeste interviews duurden 30 tot 45 minuten. De interviews zijn opgenomen met de mobiele telefoon. Naderhand hebben de medeonderzoekers de antwoorden genoteerd in een online formulier. De medeonderzoekers droegen voor de herkenbaarheid tijdens deze interviewbijeenkomsten een jack met hun naam en de opdruk 'junior onderzoeker' (zie foto²).

De medeonderzoekers zijn gevraagd om ook zelf het vragenlijstformulier in te vullen. Vier van de tien hebben dit ook gedaan.

Omdat van één van de 24 afgenomen interviews geen formulier is ingevuld, zijn er in totaal 27 ingevulde vragenlijstformulieren geanalyseerd. In tabel 2 zijn de achtergrondkenmerken van deze 27 jongeren te zien.

Tabel 2 Achtergrondkenmerken van de 27 jongeren die zijn geïnterviewd / vragenlijst hebben ingevuld

Kenmerk	Aantal
Leeftijd	
11	1
12	7
13	10
14	6
15	1
16	2
Geslacht	
Jongen	15
Meisje	12
Gezinssamenstelling	
Eenoudergezin of anders	22
Tweeoudergezin	5

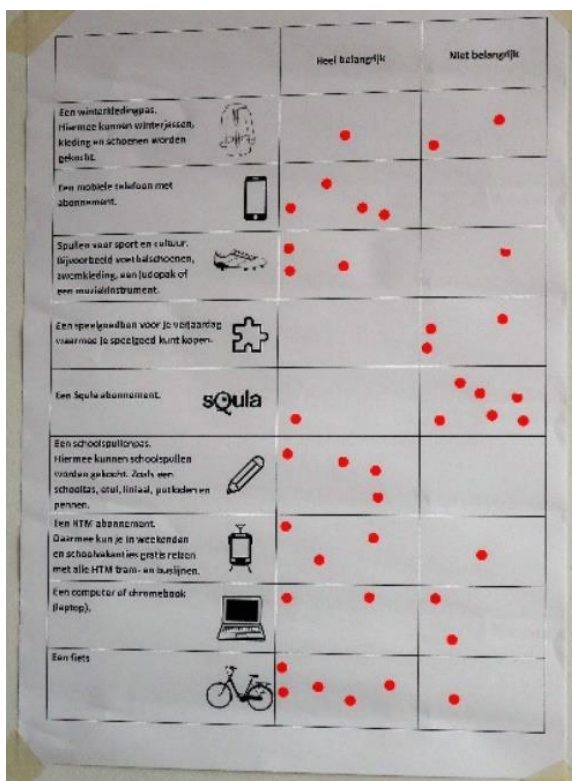
² De foto is gemaakt door Asefeh Eskandari

De medeonderzoekers kregen als beloning voor hun inzet voor het onderzoek een bioscoopbon en een (gezamenlijk) uitje. Ook hebben de medeonderzoekers een certificaat ontvangen als bewijs van deelname.

2.3 Groepsgesprekken met jongeren

Voor de beantwoording van onderzoeksvragen 2a "Wat vinden de kinderen en jongeren die hiervan gebruik hebben gemaakt goed aan de ondersteuning door Leergeld?" en 2b "Wat zou Leergeld volgens deze kinderen en jongeren meer of beter kunnen doen?" zijn twee groepsgesprekken gehouden met jongeren. Het eerste groepsgesprek was met 8 jongeren in de leeftijd van 11 t/m 13 jaar. Het tweede groepsgesprek was met eveneens 8 jongeren maar dan iets ouder, namelijk 14 t/m 16 jaar. Deze groepsgesprekken zijn gehouden bij Leergeld Den Haag en duurden ieder een uur.

Bij de gesprekken is, aan de hand van verschillende werkvormen, gesproken over het voorzieningenpakket van Leergeld (zie foto), de effecten van de voorzieningen, de naamsbekendheid van Leergeld en het belang van zeggenschap van kinderen en jongeren.

2.4 Literatuuronderzoek

Naast de interviews en groepsgesprekken is ook gezocht naar eerder onderzoek waarin kinderen en jongeren zijn gevraagd naar hun ervaringen.

Er zijn zeven Nederlandstalige rapporten gevonden. De uitkomsten van deze zeven onderzoeken staan beschreven in hoofdstuk 3.

In bijlage 3 zijn de onderzoeksmethodieken die gehanteerd zijn in deze zeven onderzoeken, kort beschreven. Het gaat veelal om kwalitatief onderzoek waarin interviews zijn gehouden met een beperkt aantal kinderen. Twee onderzoeken, namelijk dat van de Kinderombudsman uit 2017 en dat van het Sociaal Cultureel Planbureau uit 2010, waren kwantitatief van aard. In beide onderzoeken is een aanzienlijk aantal kinderen die opgroeien in armoede bevraagd met een vragenlijst en zijn hun antwoorden vergeleken met de antwoorden van kinderen die niet opgroeien in armoede.

Vooraf het onderzoek van de Kinderombudsman uit 2017 bleek een belangrijke bron voor informatie en is veel gebruikt in hoofdstuk 3.

Het literatuuronderzoek is ook gebruikt als input voor de vragenlijsten voor de interviews met de jonge kinderen en de jongeren.

2.5 Analyse en duiden bevindingen

In een afsluitende bijeenkomst met de 10 medeonderzoekers is ingegaan op de uitkomsten van het onderzoek en is met hen besproken welke aanbevelingen gedaan kunnen worden. Ook is in deze bijeenkomst door middel van het invullen van een evaluatieformulier gevraagd hoe zij terugkijken op de deelname aan het onderzoeksproject.

3 Opgroeien in armoede - uitkomsten van het literatuuronderzoek

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van het literatuuronderzoek beschreven. Het doel van dit literatuuronderzoek is om inzicht te krijgen in de invloed van armoede op het leven van kinderen en jongeren. Het streven is antwoord te geven op onderzoeksvraag 1a "Wanneer voelen kinderen en jongeren zich arm en wanneer juist niet?".

We beginnen echter met een schets van de achtergrondkenmerken van kinderen die in armoede opgroeien (paragraaf 3.1) en gaan ook kort in op in hoeverre kinderen zich bewust zijn van geldzorgen in het gezin waar ze opgroeien (paragraaf 3.2).

3.1 Kenmerken van kinderen die opgroeien in armoede

Lager opleidingsniveau

Uit onderzoek van de Kinderombudsman (2017) blijkt dat kinderen uit gezinnen met weinig geld vaker op een lager niveau onderwijs volgen. Zij gaan bijvoorbeeld vaker naar het praktijkonderwijs, het vmbo-basis of -kader en volgen vaker een mbo opleiding. Vergeleken met kinderen die niet in armoede opgroeien gaan ze juist minder vaak naar het vwo. Verder gaan jongeren uit gezinnen met weinig geld vaker niet naar school en hebben ze vaker geen werk dan jongeren die niet in armoede opgroeien.

Schulden

Het hebben van schulden kan een belangrijk onderdeel zijn van armoedeproblematiek. In onderzoek van het Verwey Jonker Instituut in opdracht van de Kinderombudsman (Steketee et al, 2013) gaf 44 procent van de kinderen uit gezinnen met weinig geld aan dat hun ouders schulden hadden. Het is aannemelijk dat lang niet alle kinderen op de hoogte zijn van de schulden van hun ouders en dat dit percentage in werkelijkheid hoger is.

Een migratieachtergrond

Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2021) blijkt dat kinderen met een niet-westerse migratieachtergrond een veel groter risico lopen op armoede dan kinderen van Nederlandse origine. Zo verbleef in 2020 ruim 22 procent van de minderjarige kinderen met een niet-westerse migratieachtergrond minstens een jaar in een huishouden met een laag inkomen. Bij kinderen van Nederlandse origine was dit 3 procent. Bijna 13 procent van de kinderen met een niet-westerse migratieachtergrond leeft vier jaar of langer in een gezin met een laag inkomen. Bij kinderen zonder migratieachtergrond is dit 1 procent.

Van de vier grootste groepen in Nederland met een niet-westerse migratieachtergrond, is het risico op armoede het grootst in huishoudens met een Marokkaanse achtergrond: 21 procent van deze huishoudens heeft een

laag inkomen. Bij huishoudens met een Antilliaanse achtergrond is dit 16 procent en bij huishoudens met een Surinaamse achtergrond bijna 11 procent.

Kinderen uit gezinnen die recent gevlucht zijn uit onder andere Syrië, Afghanistan, Eritrea en Irak, hebben een groot risico om in armoede op te groeien. Bijna 40 procent van deze huishoudens had in 2020 kans op armoede. Bij huishoudens met een hoofdkostwinner van Syrische komaf was het armoederisico met 64 procent het hoogst. Van alle vluchtelingenhuishoudens hadden de huishoudens met een Iraanse afkomst met 18 procent het kleinste risico op armoede (CBS, 2021).

Overige kenmerken

Kinderen en jongeren die in armoede opgroeien:

- hebben vaker gescheiden ouders: 29% versus 8% van de kinderen en jongeren die niet in armoede opgroeien;
- wonen vaker in een eenoudergezin: 43% versus 10%;
- ervaren vaker problemen thuis: 34% versus 12%;
- en ontvangen vaker jeugdhulp: 17% versus 9% (CBS, 2021).

3.2 Beleving van armoede

Meeste kinderen weten globaal van armoede thuis

Uit de interviews van de Kinderombudsman met 17 kinderen en jongeren die opgroeien in armoede (9 tot 21 jaar) blijkt dat zij meestal globaal op de hoogte zijn van de geldproblemen thuis (Kinderombudsman, 2017). Zij weten hiervan doordat hun ouders erover vertellen, maar ook omdat ze ermee worden geconfronteerd als er uitgaven moeten worden gedaan die voor hen belangrijk zijn. Kinderen en jongeren weten vaak ook hoe de geldproblemen zijn ontstaan, bijvoorbeeld door scheiding, ziekte of ontslag. Ze kennen echter vaak niet de details van het inkomen van hun ouder(s) en van eventuele schulden. De meeste kinderen en jongeren hebben ook niet de behoefte om hiervan op de hoogte te zijn.

Er zijn echter ook kinderen en jongeren in het onderzoek van de Kinderombudsman (2017) die vertellen dat ze niet zoveel merken van armoede of geldproblemen. Voor kinderen en jongeren die langere tijd in armoede leven, is de armoede gewoon geworden. Ze weten niet beter, het is hun wereld. Bijvoorbeeld de reactie van een meisje van 17 op de vraag wat ze van armoede merkt: *'Ik merk er niet zoveel van. We hebben genoeg te eten. We hebben water, elektriciteit, dat is voor mij belangrijk'*. Een meisje van 14 zegt: *'Ik weet niet anders'*.

Armoede is vaak een taboe

Uit onderzoek van het Verwey Jonker Instituut in opdracht van de Kinderombudsman (Steketee et al, 2013) blijkt dat de mate waarin kinderen met hun ouders praten over de armoede thuis, erg verschilt. Ruim een derde van de kinderen (35%) praat hier vaak over met zijn of haar ouders, bijna de helft (45%) af en toe en 17 procent praat er nooit over met zijn of haar ouders.

De meeste kinderen (60%) praten er niet met vrienden over dat ze thuis weinig geld hebben. Slechts 13 procent doet dit wel regelmatig of vaak. Voor ruim een kwart van de kinderen (27%) is het weinige geld thuis een reden om geen vrienden of vriendinnen mee naar huis te nemen (Steketee et al, 2013).

Ook op school is armoede vaak een taboeonderwerp. Veel jongeren vinden het niet prettig als klasgenoten weten dat ze thuis weinig te besteden hebben en vermijden dit onderwerp op school bewust, zo blijkt uit de interviews met 25 kinderen (Steketee et al, 2013).

3.3 Invloed van armoede

De online vragenlijst die in het onderzoek van de Kinderombudsman (2017) is gebruikt, is gebaseerd op het *Best Interest of the Child model* (BIC-model). Dit model bestaat uit 14 voorwaarden die in de leefomgeving van een kind aanwezig moeten zijn om zich goed, veilig en gezond te kunnen ontwikkelen³. In de vragenlijst is aan kinderen gevraagd hoe tevreden ze waren over deze voorwaarden. De kinderen die in armoede opgroeien bleken over alle 14 voorwaarden minder tevreden te zijn dan andere kinderen. De grootste verschillen zijn er in 1) de mate waarin ze bestaanszekerheid ervaren, 2) de veiligheid in de buurt, 3) hun sociale netwerk, 4) hun school en vrijetijdsbesteding en 5) de aandacht die ze krijgen van hun ouders (Kinderombudsman, 2017).

Zie tabel 3 voor de percentages kinderen en jongeren die ontevreden zijn over deze vijf voorwaarden.

³ Deze voorwaarden zijn: adequate verzorging (1), veiligheid (2), liefde en aandacht van ouders (3), structuur, regels en ondersteuning (4), goed voorbeeld gedrag van ouders (5), interesse van ouders (6) stabiliteit en continuïteit in de opvoeding en verzorging (7), veiligheid in de buurt (8), respect (9), een sociaal netwerk van andere volwassenen (10), school en vrije tijdsbesteding (11), contact met leeftijdgenoten en vrienden (12), goed voorbeeldgedrag van andere volwassenen (13), zekerheid en continuïteit in de leefomstandigheden (14)

Tabel 3 Top 5 voorwaarden waar kinderen die opgroeien in armoede het meest ontevreden over zijn, vergeleken met andere kinderen

	Kinderen die thuis weinig geld hebben (n=196)	Andere kinderen (n=1.199)
	ontevreden	ontevreden
Bestaanszekerheid	37%	16%
School en vrije tijd	29%	16%
Sociaal netwerk	25%	11%
Veiligheid in buurt	23%	8%
Aandacht van ouders	20%	8%

In de paragrafen hieronder worden deze vijf voorwaarden en hoe kinderen deze ervaren, nader toegelicht.

Bestaanszekerheid

Met bestaanszekerheid wordt stabiliteit en continuïteit in de leefomstandigheden bedoeld. Dit houdt in dat er geen onvoorziene en plotselinge veranderingen zijn en dat veranderingen aangekondigd en inzichtelijk zijn voor een kind of jongere. Onder bestaanszekerheid wordt ook verstaan dat kinderen en jongeren zich zeker voelen over hun toekomst en hier geen zorgen over hebben.

In tabel 3 is te zien dat 37 procent van de kinderen en jongeren in armoede de bestaanszekerheid in hun leven onvoldoende of matig vindt. Een veelgenoemde reden voor onzekerheid is een scheiding van de ouders of een ziekte van een ouder. Ook zijn er kinderen die zich zorgen maken omdat er weinig geld is of omdat de ouder(s) geen werk hebben. Een andere reden voor onzekerheid is dat jongeren niet weten of ze een vervolgopleiding kunnen betalen, vanwege de kosten van het collegegeld, schoolboeken, laptops en de huur van een kamer (Kinderombudsman, 2017).

Ook uit het onderzoek van het Verwey Jonker Instituut (Steketee et al, 2013) blijkt dat kinderen uit gezinnen met weinig geld zich regelmatig zorgen maken. Van de kinderen die het Meldpunt Kinderen in Armoede benaderden, maakte 30 procent zich elke dag zorgen over de armoedesituatie thuis en 32 procent maakte zich elke week wel een keer zorgen. Slechts 11 procent van deze kinderen maakte zich nooit zorgen. De zorgen van de kinderen gaan vaak over geldproblemen. In de helft van de gevallen is er ook angst om bijvoorbeeld uit huis te worden gezet, geen eten of spullen te hebben of nog meer schulden te maken. Deze zorgen leiden bij een aantal kinderen tot fysieke en/of psychische klachten. Zo heeft ongeveer een kwart van de 25 kinderen met wie een interview is gehouden, weleens hoofdpijn, buikpijn of last van vermoeidheid omdat zij zich zorgen maken over de armoedesituatie (Steketee et al, 2013).

School en vrije tijd

Van de kinderen en jongeren die opgroeien in armoede is 29 procent niet tevreden over hoe het op school of in hun vrije tijd gaat (zie tabel 3). Uit de 17 interviews blijkt dat kinderen en jongeren op school regelmatig geconfronteerd worden met verschillen tussen arm en rijk. Een jongen van 15 omschrijft het als volgt: *'Je hebt de armen, de minder welvarenden en de welvarenden. De welvarenden, die hebben twee ouders thuis die allebei werken. Armen zijn vaak alleenstaande ouders met een uitkering'*. Een meisje van 15 vertelt het volgende over de dynamiek in haar klas: *'De rijken hebben iets tegen de armen'*. Ook jonge kinderen blijken zich al vroeg bewust van wie er in de klas veel en weinig geld heeft. Zo weet een jongen van 10 te vertellen dat er voor kinderen met weinig geld drinken klaar wordt gezet door de meesters en juffen (Kinderombudsman, 2017).

Een groot aantal kinderen en jongeren wil niet dat de school weet van de geldproblemen thuis. Zij zijn bang dat ze hierop worden aangesproken of dat ze anders worden behandeld door leerkrachten of klasgenoten. Een jongen van 15 vertelt: *'Op school weten ze niet dat er minder geld is en dat wil ik ook niet. Ik ben bang dat ik anders word aangekeken. Dat het in de klas gezegd wordt'*. Kinderen en jongeren willen dat hun school sensitief omgaat met de geldproblemen thuis en op een discrete manier hulp aanbiedt (Kinderombudsman, 2017).

Sociaal netwerk

Van de kinderen en jongeren die opgroeien in armoede is 25 procent ontevreden over het sociale netwerk (zie tabel 3). Onder het sociale netwerk wordt in dit onderzoek verstaan: de andere volwassenen naast de ouders waar het kind een beroep op kan doen en de vereniging of sportclub waar het opgenomen is. De meeste kinderen en jongeren vinden het belangrijk dat er iemand buiten het gezin is om mee te praten. Vaak vervult school hierin een belangrijke rol. Zo vertellen enkele jongeren dat ze weleens met de zorgcoördinator of mentor praten (Kinderombudsman, 2017).

Veiligheid in buurt

Van de kinderen en jongeren in armoede is 23 ontevreden over de veiligheid in de buurt (zie tabel 3). Deze kinderen en jongeren vertellen dat ze vanwege de onveiligheid in de buurt (criminaliteit, overlast) weinig buiten komen en dat er een gebrek is aan lokale voorzieningen zoals een buurthuis en sportactiviteiten (Kinderombudsman, 2017).

Aandacht van ouders

In tabel 3 is ook te zien dat 20 procent van de kinderen uit gezinnen met weinig geld niet tevreden is over de aandacht die ze van hun ouders krijgen. In de interviews die zijn gehouden met 17 kinderen en jongeren vertellen de meesten dat ze het wel fijn hebben thuis. Ze vertellen bijvoorbeeld dat ze als gezin leuke dingen doen die weinig of geen geld kosten, dat ze goed met hun

moeder kunnen praten en over de belangrijke rol die hun huisdieren spelen voor de sfeer thuis. Ook vertellen sommige kinderen en jongeren dat de ingrijpende gebeurtenissen die zij hebben meegemaakt en/of de geldproblemen er juist voor gezorgd hebben dat hun gezin hechter is geworden (Kinderombudsman, 2017). In het onderzoek van het Verwey Jonker Instituut (Steketee et al, 2013) is aan de 25 kinderen en jongeren die zijn geïnterviewd, gevraagd of er positieve gevolgen zijn van hun armoedesituatie. Ongeveer de helft vindt dat zij als gezin naar elkaar zijn toegegroeid. Eveneens de helft vindt dat zij door de thuissituatie goed met geld leren omgaan. Ook motiveert de thuissituatie hen om het goed te doen op school en om een diploma te halen. Jongeren merken daarnaast op dat zij als gevolg van de armoedesituatie kleine dingen, die vaak normaal zijn voor andere kinderen, extra waarderen. Bijvoorbeeld uitstapjes, gezelligheid in huis of wat luxer eten.

Tegelijk kunnen de geldproblemen thuis ook een negatieve invloed hebben op de sfeer in huis en de relatie met de ouders. Zo vertelt een meisje van 14: *'Toen mijn moeder midden in haar faillissement en scheiding zat, was er veel meer stress en onrust in huis'*. Kinderen en jongeren merken de spanning bij hun ouders. Een jongen van 12 vertelt: *'Mijn moeder is wel vaker boos. Ze maakt zich zorgen. Dat merk ik wel'*.

In de zes portretten van de Beleidsonderzoekers en Bureau Omlo (Omlo et al, 2021) zien we dat kinderen vaak zorgzaam zijn naar hun ouders en zich bekommeren om hun welzijn en gezondheid. Oudere kinderen bieden vaak praktische steun door te helpen in het huishouden en mee te denken hoe het beperkte budget goed besteed kan worden. Sommige kinderen bieden ook sociale en emotionele steun, bijvoorbeeld door een ouder gezelschap te houden als er verdriet of zorgen zijn. Soms houden kinderen zo sterk rekening met hun ouder(s) dat ze zichzelf wegcijferen. Bijvoorbeeld door hun eigen verdriet en de zorgen met betrekking tot de armoede te verbergen (Omlo et al, 2021).

In het promotieonderzoek van Sarti (2017) komt naar voren dat armoede ertoe kan leiden dat kinderen extra verantwoordelijkheden hebben thuis, zoals oppassen op broertjes of zusjes of koken voor het gezin. Dit is vaak het geval als de ouders -met name vaders- veel afwezig zijn vanwege hun werk. Het komt regelmatig voor dat deze ouders met laagbetaalde banen, veel overuren moeten maken en/of wisselende werktijden hebben (met bijvoorbeeld avond- en weekenddiensten). Sommige kinderen ervaren deze extra verantwoordelijkheden als een beperking van hun vrijheid.

3.4 Momenten van arm voelen

Uit de 17 interviews die in het onderzoek van de Kinderombudsman (2017) zijn gehouden met kinderen en jongeren, komen de volgende momenten naar voren waarop kinderen zich 'arm' voelen. Soms gaan deze momenten ook gepaard met het gevoel van buitengesloten worden.

Op school

Veel van de 17 kinderen en jongeren die zijn geïnterviewd in het onderzoek van de Kinderombudsman (2017) hebben ervaring met uitsluiting op school. Vaak had dit te maken met het niet bezitten van bepaalde spullen en/of het niet meedoen met de mode. Een jongen van 15 vertelt hierover: *'Als je geen merkkleding hebt, word je geplaagd. Dat heb ik gezien bij een vriend van mij, ik hoop dat het niet bij mij gebeurt'*. Uitleggen waarom je als kind geen nieuwe kleding of telefoon hebt of niet op vakantie bent geweest is voor kinderen en jongeren moeilijk vanwege de angst om hierdoor negatief op te vallen. Een meisje van 14: *'Ik vind het niet fijn om aan andere kinderen en jongeren uit te leggen waarom wij niet op vakantie gaan'* (Kinderombudsman 2017).

Schoolreisjes

Schoolreisjes kunnen voor deze kinderen en jongeren lastige momenten zijn met het risico op uitsluiting. Enerzijds kunnen veel ouders niet betalen voor de schoolreis en/of is het onzeker of het kind mee kan. Anderzijds kan de vrije tijd tijdens een schoolreis voor ongemakkelijke situaties leiden. Bijvoorbeeld wanneer andere kinderen dan geld uitgeven aan spullen of eten en drinken in een stad (Kinderombudsman 2017).

Vervoer

Vervoer naar school en naar activiteiten buiten schooltijd, kan een probleem vormen voor kinderen en jongeren met weinig geld. Een aantal van de 17 kinderen en jongeren die zijn geïnterviewd in het onderzoek van de Kinderombudsman (2017), heeft bijvoorbeeld geen (werkende) fiets of onvoldoende geld voor het openbaar vervoer. Dit belemmert hen bij het naar school of sportvereniging gaan en/of bij het afspreken met vrienden.

Vrije tijd thuis en in de buurt

Veel kinderen en jongeren spenderen hun vrije tijd thuis of in de buurt. Thuis wordt er gegamed en naar series of YouTube gekeken. In de buurt wordt gespeeld, gesport en wordt met andere kinderen en jongeren opgetrokken. Kinderen en jongeren die negatief zijn over hun buurt, vertellen vaak dat ze mogelijkheden om buiten te spelen missen en dat er te weinig activiteiten zijn om met andere kinderen of jongeren op te trekken. Ook wordt de buurt soms als onveilig ervaren en vormt dit een belemmering om tijd buiten door te brengen (Kinderombudsman 2017).

Boodschappen/eten

Kinderen en jongeren maken zich regelmatig zorgen over noodzakelijke uitgaven, zoals de dagelijkse boodschappen, de kosten voor school en kleding. Een groot aantal kinderen en jongeren geeft aan dat ze niet gezond genoeg eten. Kinderen en jongeren hebben niet zozeer honger, maar er is onvoldoende vers en gevarieerd eten in huis (Kinderombudsman 2017).

Feestjes en verjaardagen

Van de kinderen die het Meldpunt Kinderen in Armoede benaderden, gaat 36 procent soms niet naar een feestje van een vriend of vriendin omdat ze geen geld hebben om een cadeau te kopen. Een groot aandeel van de kinderen, namelijk 40 procent, viert niet jaarlijks zijn of haar verjaardag (Steketee et al, 2013).

Uitstapjes en vakanties

De meeste kinderen en jongeren maken zelden een uitstapje met het gezin en gaan zelden op vakantie. Zo zeggen zeven op de tien kinderen die het Meldpunt Kinderen in Armoede benaderden, niet op vakantie te gaan (Steketee et al, 2013).

Ook uit Vlaams onderzoek onder een 60-tal kinderen tussen 5 en 12 jaar die opgroeien in armoede blijkt dat deze kinderen weinig uitstapjes maken met het gezin en dat het 'op reis gaan' eerder uitzondering is dan regel. Uit het enthousiasme waarmee de kinderen vertellen over de uitstapjes die ze hebben meegemaakt, is op te maken dat ze deze erg leuk en bijzonder vinden omdat ze niet vaak voorkomen (Van Gils & Willekens, 2010).

Het SCP heeft in 2010 een onderzoeksrapport uitgebracht over de omvang van sociale uitsluiting van kinderen. Aan dit onderzoek deden destijds 1.218 kinderen uit gezinnen met weinig geld en 984 kinderen die niet opgroeien in armoede mee. Ook uit dit onderzoek blijkt dat kinderen die opgroeien in armoede minder vaak uitstapjes maken, zoals naar een speeltuin, pretpark, museum, schouwburg, bowlingbaan, ijsbaan of café. Kinderen van ouders met een bijstandsuitkering maken nog minder vaak uitstapjes dan kinderen uit andere gezinnen met weinig geld. Overigens bleek uit dit onderzoek dat niet alle soorten uitstapjes minder vaak gemaakt worden door kinderen die opgroeien in armoede. Zo was er geen verschil met kinderen die niet opgroeien in armoede wat betreft discobezoek en gaan kinderen die opgroeien in armoede juist vaker naar de kermis of naar een buurthuis of jongeren centrum. Ook uit dit onderzoek bleek dat kinderen die opgroeien in armoede minder vaak op vakantie gaan dan kinderen die niet opgroeien in armoede. Kinderen van ouders met een bijstandsuitkering zijn ook vaker niet op een zomerkamp geweest en hebben vaker niet meegedaan aan een jeugdvakantieweek (Roest, Lokhorst & Vrooman, 2010).

Sport

Uit recent onderzoek van Labyrinth in opdracht van Kenniscentrum Sport en Bewegen blijkt dat geldgebrek een belangrijke reden is voor de 24 geïnterviewde jongeren om niet (meer) te sporten (Hoogland et al 2021). Er is dan niet genoeg geld voor het lidmaatschap bij een sportclub, de sportkleding en andere gerelateerde kosten. In dit onderzoek blijkt ook dat een deel van de jongeren en hun ouders niet bekend zijn met de financiële regelingen om deze doelgroep te laten sporten. Sommige jongeren hebben in het verleden wel gebruik gemaakt van dergelijke regelingen, maar zijn gestopt omdat de tegemoetkoming niet genoeg was om alle kosten te dekken (bijvoorbeeld sportkleding) of omdat ze niet meer voldeden aan de voorwaarden om ondersteuning te krijgen. Daarnaast hadden sommige jongeren geen tijd meer om te sporten omdat ze een bijbaan hebben genomen. Het aanvullen van het eigen of het gezinsinkomen kreeg in dat geval meer prioriteit dan sporten.

Uit het onderzoek van het SCP uit 2010 bleek overigens dat kinderen die opgroeien in armoede vaker meedoen aan (sport)activiteiten die georganiseerd worden door een buurthuis of gemeente, dan kinderen die niet opgroeien in armoede (Roest, Lokhorst & Vrooman, 2010).

3.5 Verschillen binnen groep kinderen die opgroeien in armoede

De Kinderombudsman (2017) heeft naast de vragen over de veertien voorwaarden, de kinderen ook gevraagd om een rapportcijfer te geven voor hun leven. Kinderen en jongeren die niet in armoede opgroeien geven hun leven gemiddeld een 7,5 en kinderen en jongeren die wel in armoede opgroeien geven hun leven gemiddeld een 6,6. Opvallend is dat binnen de groep kinderen en jongeren die in armoede leven grotere verschillen zijn in de rapportcijfers dan in de groep die niet in armoede leeft. Kortom, kinderen uit gezinnen met weinig geld vormen geen homogene groep. De armoede heeft bij de één meer impact op het leven dan bij de ander.

Hieronder gaan we in op de mogelijke verklaringen voor deze verschillen *binnen* de groep kinderen uit gezinnen met weinig geld.

Allereerst lijkt een **stapeling van problemen** van invloed te zijn op het rapportcijfer dat kinderen en jongeren aan hun leven geven. De kinderen die naast de armoede ook andere problemen hebben thuis (33%) geven hun leven gemiddeld een 5,5. Ter vergelijking: kinderen die problemen hebben thuis maar niet te maken hebben met armoede, geven hun leven gemiddeld een 7,1. Kinderen die naast de armoede ook gescheiden ouders hebben (28%) geven hun leven gemiddeld een 5,9. Ter vergelijking: kinderen van gescheiden ouders die niet arm zijn, geven hun leven een 6,8 (Kinderombudsman, 2017).

Dat er vaak een stapeling van problemen is, blijkt uit de interviews met 14 ouders in het onderzoek van de Kinderombudsman (2017). Er is bijvoorbeeld

regelmatig sprake (geweest) van een scheiding of ziekte van de ouder of een gezinslid. Ouders hebben vaak te maken met baanverlies van henzelf of hun partner. En er is verlies van het sociale netwerk. Deze problemen en de armoedesituatie hangen vaak samen en kunnen weer tot nieuwe problemen leiden. Het is bij een stapeling van problemen vaak moeilijk om oorzaak en gevolg te onderscheiden.

Het blijkt dat **steun van de omgeving** een positieve invloed kan hebben en de impact van de armoede vermindert. Het gaat hierbij om zowel emotionele als praktische steun (Kinderombudsman, 2017). Familieleden, vaak oma's, maar ook tantes en ooms trakteren de jongeren op uitjes, stoppen ze wat geld toe voor bijvoorbeeld een goed rapport of betalen een sport of de rijlessen. Ook eten sommige jongeren regelmatig bij familieleden. Ook uit het onderzoek van Sarti (2017) blijkt dat de hulp van familieleden vaak een belangrijke rol speelt. Soms zorgen familieleden ook voor de kinderen als de ouders aan het werk zijn.

Ook een behulpzaam buurgesin of een schoolleraar waar een kind terecht kan voor praktische hulp en een luisterend oor, kunnen van groot belang zijn voor een kind. Verder kan het uitmaken of andere kinderen in de omgeving ook te maken hebben met armoede. Dat kan ervoor zorgen dat kinderen zich minder eenzaam of buitengesloten voelen (Kinderombudsman, 2017).

4 Opgroeien in armoede - uitkomsten van interviews en groepsgesprekken

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de interviews en de groepsgesprekken met kinderen en jongeren die gebruik maken van Leergeld Den Haag beschreven. Deze gesprekken gingen over hun beleving van armoede en de invloed die dit heeft op hun leven. Het streven is antwoord te geven op onderzoeksvraag 1a "Wanneer voelen kinderen en jongeren zich arm en wanneer juist niet?"

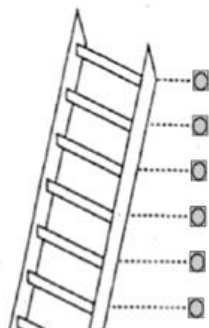
Zoals vermeld in paragraaf 2.1 gaven de interviews die zijn gehouden met de 7 kinderen in de leeftijd van 7 t/m 10 jaar, weinig inzicht in de invloed van de geldzorgen thuis op de leefgebieden. Mogelijk omdat sommige kinderen zich nauwelijks bewust zijn van de armoede bij hen thuis (zie paragraaf 4.1). Of omdat schaamte hen belemmert om hierover te praten.

4.1 Beleving van armoede

Plek op de maatschappelijke ladder volgens jonge kinderen

Om in beeld te krijgen in hoeverre kinderen zich bewust zijn van hun situatie, zijn de zeven kinderen die zijn geïnterviewd gevraagd om aan te geven waar zij zich met hun gezin bevinden op de maatschappelijke ladder (zie figuur 1). Daarbij werd aangegeven dat bovenaan de ladder de mensen met het meeste geld staan. En onderaan de mensen met het minste geld. Geen van de kinderen koos voor de onderste twee sporten. Eén kind wees de op één na hoogste sport aan. De overige zes kinderen gingen rond het midden zitten. Het lijkt erop dat deze zeven kinderen zich niet heel bewust zijn van de geldzorgen thuis.

Figuur 1 Maatschappelijke ladder⁴

Financiële situatie volgens jongeren

⁴ Deze schaal is The MacArthur Scale of Subjective Social Status–Youth Version. Bron: Goodman E, Adler NE, Kawachi I, Frazier AL, Huang B & Colditz GA (2001). Adolescents' perceptions of social status: development and evaluation of a new indicator. *Pediatrics*, 108(2).

In de interviews met de 27 jongeren is gevraagd in hoeverre hun ouder(s) genoeg geld hebben om te kopen wat nodig is voor zichzelf en voor de jongere. De meerderheid van deze jongeren zegt dat hun ouder(s) genoeg geld hebben (zie tabel 4). Er zijn twee jongeren die antwoorden dat er meestal niet of bijna nooit genoeg geld is. In de toelichting geven zij aan dat hun moeder geen werk heeft respectievelijk in de schulden zit.

Tabel 4 Antwoorden jongeren op vraag of ouders genoeg geld hebben (N=27)

Hebben ouder(s) genoeg geld om te kopen wat nodig is voor zichzelf en voor jou?	Aantal	Percentage
Vaak / altijd	14	52%
Meestal wel	8	30%
Meestal niet	1	4%
Bijna nooit / nooit	1	4%
Weet ik niet	1	4%
Vader wel en moeder niet, of andersom	1	4%
Anders, het ligt eraan wat	1	4%

Een derde van de jongeren merkt dat zijn ouder(s) zich weleens of vaak zorgen maken over geld. Bijna de helft van de jongeren zegt dat dit meestal niet of bijna nooit het geval is (zie tabel 5).

Tabel 5 Antwoorden jongeren op vraag of ouders geldzorgen hebben (N=27)

Maken je ouder(s) zich weleens zorgen over geld?	Aantal	Percentage
Vaak / altijd	5	19%
Meestal wel	4	15%
Meestal niet	7	26%
Bijna nooit / nooit	6	22%
Weet ik niet	2	7%
Vader wel en moeder niet, of andersom	2	7%
Onbekend	1	4%

Driekwart van deze jongeren maakt zich meestal niet of nooit zorgen over geld (zie tabel 6). Bij de twee jongeren die zich vaak of altijd zorgen maken, geven de interviewers de volgende toelichtingen: *"In sommige tijden vraagt hij zich af of zijn ouders überhaupt iets hebben"* en *"Als er een kamp is op school durft ze niet aan haar ouders te vragen of ze geld hebben daarvoor, omdat ze zich schuldig voelt erover."*

In vergelijking met het onderzoek van het Verwey Jonker Instituut (Steketee et al, 2013), maken deze 27 jongeren zich veel minder zorgen. Van de kinderen die het Meldpunt Kinderen in Armoede hadden benaderd, maakte namelijk slechts 11 procent zich nooit zorgen, maakte 30 procent zich elke dag zorgen en maakte 32 procent zich elke week een keer zorgen. Deze zorgen konden overigens over andere zaken gaan dan alleen geld.

Tabel 6 Antwoorden jongeren op de vraag of zij zelf zorgen hebben (N=27)

Maak jij je weleens zorgen of je ouder(s) genoeg geld hebben?	Aantal	Percentage
Bijna nooit/nooit	9	33%
Meestal niet	11	41%
Meestal wel	5	19%
Vaak / altijd	2	7%

Slechts drie jongeren praten weleens met anderen over hun zorgen. Zij doen dit met hun mentor, een psycholoog en met een psychiater. Acht jongeren die zich weleens zorgen maken, praten hier niet over met anderen.

Het geld waarover de jongeren beschikken, verschilt vaak per maand. Ook zien we grote verschillen tussen de jongeren. Zo vertelt de één dat hij 15 euro per maand kan besteden terwijl een ander wel 100 euro per maand kan uitgeven. Een kwart van de jongeren (7) heeft een bijbaan. Bijvoorbeeld bij Thuisbezorgd, een supermarkt of Mc Donalds, kranten en folders rondbrengen, optreden op kinderfeestjes en zwemles geven. De uren die deze jongeren werken, verschilt heel erg: van 1,5 a 2 uur per week (2 jongeren), 4 uur, 8 uur tot zelfs 19 uur per week.

4.2 Invloed van armoede op het leven

Moeilijke momenten voor kinderen

Aan de zeven kinderen die door de onderzoekers zijn geïnterviewd is gevraagd of ze zich weleens anders voelen dan andere kinderen en of ze zich weleens arm voelen. Een jongen zegt dat hij zich niet anders voelt dan andere kinderen. Wel heeft hij zich weleens arm gevoeld, maar hij wil hier verder niks over zeggen. De overige zes kinderen antwoordden dat ze zich weleens anders of arm voelen. De meesten hebben ook een voorbeeld van een situatie waarin dit het geval was:

- Een jongen vertelt dat toen zijn vader geen baan had, hij zich weleens arm voelde. Als hij naar school ging zag hij iedereen met mooie kleren en die had hij niet.
- Een meisje vertelt dat ze zich arm voelde toen ze make up wilde, maar dat haar moeder zei dat dit te duur was. Ze had op die dag ook al schoenen gekregen en die waren heel duur. Haar moeder zei toen dat ze geen geld meer hadden.
- Een andere jongen vertelt dat als hij met vrienden belt, zij weleens over een gezamenlijke hobby praten die hij niet heeft, zoals Pokémon kaarten. Hij kan dan niet deelnemen aan het gesprek en hangt dan op. Hij merkt hierbij op dat hij Pokémon kaarten geldverspilling vindt.

- Een meisje vertelt dat bij veel kinderen uit haar klas beide ouders werken. Haar moeder werkte als schoonmaker maar is hiermee gestopt sinds ze behandeld is voor kanker. Ze vindt situaties waarin dit ter sprake komt, heel vervelend. Bijvoorbeeld als de juf of meester vraagt aan de kinderen uit de klas om iets te vertellen over het werk van de vader of moeder.
- Een meisje vertelt: *"Ik voel me vaak anders dan andere kinderen. Want ik ben de enige die geen telefoon heeft op school. Maar de rest van mijn klas heeft dat wel. Als de school uit is, dan pakt iedereen zijn telefoon uit een kluisje en ik niet en dan word ik vaak jaloers."*

Moeilijke momenten voor jongeren

Ook in de twee groepsgesprekken die zijn gehouden met in totaal 16 jongeren is gevraagd of er momenten zijn waarop de jongeren zich arm voelen. De jongeren konden hun antwoord op geeltjes noteren. De volgende antwoorden zijn genoteerd:

- *Als ik gewoon ergens ben in een winkel en iets wil dat niet kan, omdat het vaak te duur is.*
- *Dat ik niet de spullen kon krijgen als normale kinderen.*
- *Als een vriend of vriendin vroeg of ik ergens met hen heen wou gaan wat geld kost, moest ik best vaak 'nee' zeggen, omdat er gewoon geen geld voor was.*
- *Leuke uitjes met vrienden, merkkleding, te weinig kunnen kopen als je naar de film gaat*
- *Als je naar de bios wilt of als je drumt en geld nodig hebt*
- *Niet heel snel nieuwe schoenen kunnen kopen of kleding.*

Invloed van armoede op leven jongeren

In de interviews met de 27 jongeren is per leefgebied in kaart gebracht wat de invloed is van het weinig geld hebben.

Vrije tijd

Deze 27 jongeren geven hun vrijetijdsbesteding een hoog cijfer, namelijk gemiddeld een 7,8. Slechts één jongere geeft zijn vrijetijdsbesteding een onvoldoende omdat deze jongere "merendeels thuis" is in zijn vrije tijd (zie tabel 7). Vijf jongeren geven een 6, vaak met als reden dat ze niet zoveel doen in hun vrije tijd. Bijvoorbeeld: *"Meestal doe ik niet zoveel naast school en in het weekend. Ik zit meestal op mijn telefoon en ik ga af en toe naar de stad."* Eén jongere mag van haar ouders niet vaak naar buiten omdat ze bang zijn vanwege hun verblijfsdocumenten. Een andere jongere vertelt dat hij weinig tijd heeft voor leuke dingen omdat hij lange dagen maakt op school, zijn ouders vaak helpt en hij ver van school woont.

- *"Het is niet al te goed, want ik heb nog steeds die problemen dat ik soms niet genoeg geld heb om iets te kopen, maar ik ben niet altijd*

triest over mijn situatie. In mijn vrije tijd luister ik muziek of gooi ik een tennisbal tegen de muur aan en maak ik er zelf een spel van."

- *"Ik heb heus wel leuke dingen om te doen, maar als het kon zou ik ook andere dingen doen."*

Ook nu zien we dat in vergelijking met ander onderzoek, deze 27 jongeren relatief tevreden zijn over hun vrije tijd. Van de kinderen die het Meldpunt Kinderen in Armoede hadden benaderd (Steketee et al, 2013) was namelijk 29 procent ontevreden over zijn of haar vrije tijd.

Tabel 7 Rapportcijfer voor vrije tijd (N=27)

Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over je vrije tijd?	Aantal	Percentage
4	1	4%
5	0	0%
6	5	19%
7	6	22%
8	5	19%
9	5	19%
10	5	19%

Dertien jongeren hebben hobby's die geld kosten en bij vier van hen wordt deze hobby (deels) betaald met de Ooievaarspas en/of met hulp van Leergeld. Op de vraag of ze, als ze meer geld hadden, hun vrije tijd anders zouden besteden, antwoorden 9 van de 27 jongeren met ja. Ze zouden dan bijvoorbeeld vaker gaan shoppen, naar de bioscoop, JumpXL, een restaurant, een attractiepark of zwembad gaan. Eén jongere zou dan volleybal gaan spelen, een andere jongere zou gaan duiken en weer een andere jongere zou naar de sportschool gaan als hij meer geld had. Een jongere vertelt dat ze dan steden zoals Amsterdam of Utrecht zou bezoeken. En een jongere zou andere games spelen als hij meer geld te besteden had.

Vrienden

De 27 jongeren zijn over het algemeen erg tevreden over hun vrienden en geven gemiddeld een 7,9 hiervoor (zie tabel 8). De jongeren die (heel) ontevreden zijn over hun vrienden, vertellen dat ze niet zoveel vrienden hebben. Of ze vinden hun "niet echt". Ook vertelt een jongere dat zijn vrienden veel geld hebben en bijvoorbeeld dure pakken kunnen kopen.

Tabel 8 Rapportcijfer voor vrienden (N=27)

Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over de vrienden die je hebt?	Aantal	Percentage
2	2	7%
3	0	0%
4	0	0%
5	2	7%
6	1	4%
7	5	19%
8	3	11%
9	6	22%
10	8	30%

Op de vraag of er momenten zijn met hun vrienden dat de jongeren merken dat hun ouder(s) weinig geld hebben, antwoorden 11 jongeren (41%) met ja. Ze merken dit bijvoorbeeld als hun vrienden leuke dingen gaan doen, op verjaardagen en als vrienden iets gaan kopen in een winkel. Ook noemen jongeren vaak dat ze dit merken als vrienden vertellen over hun vakantie en zij niet kunnen meepraten. Andere voorbeelden van momenten dat jongeren merken dat ze minder geld hebben:

- *"Wanneer we vuurwerk gaan afsteken en vrienden komen met vuurwerk van 150 euro en ik kom dan met vuurwerk van 50 euro. Of dat zij vaak elektrische fietsen hebben, en ik een standaard fiets."*
- *"Wanneer zij bijvoorbeeld allemaal dure iPhones hebben of vaak op vakantie gaan."*
- *"Als mijn vriendinnen beginnen over dat hun ouders voor hun verjaardag een telefoon van 800 euro hebben gekocht. Als ik zoiets wil moet ik er zelf voor sparen. Of mijn moeder betaalt een deel als beloning voor goede cijfers in een schooljaar."*

Op de vraag hoe ze dit vinden, zeggen de meesten dat ze het niet leuk, jammer of stom vinden. Anderen zeggen dat ze het accepteren of negeren, erover praten en 'gewoon' verder sparen voor een andere keer:

- *"Ze kan niet veel anders doen dan het te accepteren."*
- *"Ik ben nog steeds dankbaar dat ik überhaupt een fiets heb. Af en toe voel ik me wel anders, maar dan negeer ik het gewoon."*
- *"Dan spaart ze weer voor de volgende keer."*
- *"Ze praat er met een goede vriendin over."*

School

De 27 jongeren geven gemiddeld een 7,7 voor hoe het met hen op school gaat. Vijf jongeren zijn niet zo tevreden en geven school een 5 of 6 (zie tabel 9). Hieronder de toelichting van twee van hen:

- *"Ik ben niet zo blij met mijn klas en er is gewoon zoveel druk met huiswerk en leerstof."*
- *"De kantine is druk en duur. Eén broodje kost 1,80. Dan neem ik gewoon brood van thuis mee. Maar ook gewoon dat iedereen weer dure pakken en schoenen draagt. Sommige jongens halen je dan naar beneden."*

Tabel 9 Rapportcijfer voor school (N=27)

Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over hoe het met jou op school gaat?	Aantal	Percentage
5	2	7%
6	3	11%
7	8	30%
8	6	22%
9	3	11%
10	5	19%

Negen jongeren (33%) ervaren momenten op school waarbij ze merken dat hun ouders weinig geld hebben. Vier van hen vertellen dat dit vooral tijdens de pauzes in de kantine is. Ze kunnen er niet of zelden iets kopen. *"In de kantine waar veel eten best duur is."* Drie jongeren merken het vooral als er uitstapjes met school zijn of schoolkampen. *"Het is nooit zeker of ik mee kan gaan op schoolkampen"* en *"Als er bijvoorbeeld een kamp naar de Ardennen is. Dat is dan best duur. Ik wil mijn moeder niet de last geven om daarvoor te betalen."* Eén jongere merkt het vooral als klasgenoten duurdere kleding dragen.

De meeste jongeren leggen zich erbij neer. *"Ze gaat verder met haar leven", "Best jammer soms, maar ik doe andere dingen in de vakantie die eigenlijk veel leuker zijn"* en *"Ik snap het."* Eén jongere koopt soms iets in de supermarkt, in plaats van in de duurdere kantine. Een andere jongere vertelt dat ze smoesjes verzint als er een schoolkamp aan komt en ze niet weet of ze wel mee kan.

Kleding

Ook over hun kleding zijn de meeste jongeren (heel) tevreden, blijkend uit de 7,9 gemiddeld waarmee ze hun kleding beoordelen (zie tabel 10). De jongere die een 2 geeft voor haar kleding, vertelt dat ze niet genoeg geld heeft om kleding te kunnen kopen terwijl ze haar kleding wel heel belangrijk vindt. De jongen die zijn kleding met een 5 beoordeelt, is niet zo tevreden omdat hij niet veel kleding heeft.

Hieronder enkele toelichtingen van de jongeren die een 6 of 7 geven voor hun kleding:

- *"We kopen meestal kleding die in de aanbieding is of gebruiken kledingpassen. Soms kan ik dan geen leuk pak kopen, die de rest van de school wel heeft. Maar ik ben wel gewoon blij met wat ik nu heb."*
- *"Ik ben wel tevreden met de kleren die ik nu heb, maar ik zou veel liever andere kleren willen kunnen kopen."*
- *"Omdat er ook andere merken zijn die hij leuk vindt en daar heeft hij soms het geld niet voor om het te kopen."*
- *"Het voelt alsof ze net niet genoeg kleren heeft."*

Tabel 10 Rapportcijfer voor kleding (N=27)

Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over de kleding die je hebt?	aantal	percentage
2	1	4%
3	0	0%
4	1	4%
5	0	0%
6	2	7%
7	7	26%
8	6	22%
9	1	4%
10	9	33%

In tabel 11 is te zien dat een derde van de jongeren het heel belangrijk vindt welke kleding ze dragen en dat 44 procent dit een beetje belangrijk vindt. Een minderheid vindt kleding niet zo of helemaal niet belangrijk. Verder is te zien dat het rapportcijfer onder de jongeren die kleding belangrijker vinden, lager is dan onder jongeren die kleding minder belangrijk vinden.

Tabel 11 Belang van kleding (N=27)

Hoe belangrijk vind je het welke kleding je draagt?	aantal	percentage	Gemiddeld rapportcijfer voor kleding
Heel	9	33%	7,1
Beetje	12	44%	8,1
Niet zo	5	19%	8,6
Helemaal niet	1	4%	10

Twee jongeren betalen hun kleding helemaal zelf. Zij geven allebei een 7 voor de kleding die ze hebben en vinden hun kleding heel belangrijk. Bij de overige 25 jongeren betalen hun ouder(s) de kleding. Vier van hen betalen zelf ook een deel en zes jongeren zeggen ook de kledingpas van Leergeld te gebruiken.

Op de vraag "Zou je andere kleding uitkiezen als jijzelf of je ouder(s) meer geld zouden hebben?" antwoorden 17 jongeren met ja. Een deel van hen zou

een andere stijl kleding kiezen. Anderen noemen dat ze meer merkkleding, duurdere kleding en/of kleding van betere kwaliteit zouden kopen als ze meer geld hadden.

- *"Ik zou duurdere kleding kopen die ik nu niet zou kunnen kopen."*
- *"Misschien duurdere kleding en merkkleding als het kan."*

Vakantie

De 27 jongeren geven gemiddeld een 7,8 voor de invulling van de afgelopen zomervakantie (zie tabel 12). De twee jongeren die hun vakantie met een 3 beoordeelden, gaven de volgende toelichtingen: *"geen vakantie kunnen betalen, meer gaan wandelen"* en *"gaan niet echt op vakantie, alleen naar Duitsland om oma te bezoeken."*

De jongeren die hun vakantie met een 6 beoordeelden, zeiden hier het volgende over:

- *"De eerste week was wel leuk. Toen ging ik op kamp, maar de rest van de vakantie was niet echt bijzonder. Mijn ouders moesten gewoon werken en ik had niet echt vrienden waarmee ik kon afspreken."*
- *"Hij is een weekje naar België geweest met zijn moeder."*
- *"Het zit tussen een 5 en 6 in, ze is op kamp geweest in de vakantie."*

Van de 22 jongeren die een 7 of hoger gaven, zijn er zeven met hun ouder(s) naar het buitenland op vakantie geweest en gingen er drie met een ander (een familielid) mee op vakantie. De overige 12 jongeren vertellen dat ze uitstapjes maakten, zoals naar Duinrell en het strand, en met vrienden afspraken. Verder vertellen sommige jongeren dat ze vooral series hebben gekeken, hebben gegamed of hebben bijgeslapen.

Tabel 12 Rapportcijfer voor afgelopen zomervakantie (N=27)

Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over wat je de afgelopen zomervakantie hebt gedaan met je vrije tijd?	aantal	percentage
3	2	7%
4	0	0%
5	0	0%
6	3	11%
7	5	19%
8	7	26%
9	3	11%
10	7	26%

Twaalf jongeren (44%) vinden dat het hebben van weinig geld van invloed is op de manier waarop zij hun vakantie invullen. De meesten vertellen dat ze door het weinige geld veel dingen niet kunnen doen. Bijvoorbeeld:

- *"Kan niet veel doen, ook niet naar pretparken."*

- *"Je kan niet naar leuke plekken gaan of dingen kopen die je zouden kunnen vermaken."*
- *"Hij gaat niet vaak op vakantie en soms vindt hij dat jammer."*

De jongeren vinden het jammer, niet leuk of irritant. Bijvoorbeeld: *"Het is echt niet leuk, maar ik weet niet echt wat ik daarmee moet doen, dus blijf ik gewoon thuis en kijk ik series."*

Opleiding

Van de 27 jongeren weten 11 jongeren welke opleiding ze willen gaan doen. Vier jongeren willen geneeskunde studeren na de middelbare school. Verder zijn bijvoorbeeld de opleiding voor schoonheidsspecialist, de opleiding voor stewardess, economie en de opleiding voor automotieve engineer genoemd. Vier jongeren zeggen dat ze bij hun opleidingskeuze worden of zijn beïnvloed door de geldzorgen van hun ouder(s). Toelichtingen bij dit antwoord zijn onder andere: *"Als je meer geld hebt, heb je kans op een betere opleiding"*, *"Mijn ouders sparen nu al voor de universiteit"* en *"Zodat ik in de toekomst geen geldzorgen meer heb."*

Andere invloed van weinig geld hebben

Aan het einde van het interview is de vraag gesteld of het hebben van weinig geld nog op een andere manier invloed heeft op hun leven. Eén jongere vertelt dat ze in zijn gezin bij het boodschappen doen heel erg op de prijs letten. Een andere jongere vertelt dat toen hij ziek was, zijn ouders geen medicijnen konden betalen. Verder zijn er twee jongeren die aangeven dat ze gewoon niet altijd de spullen kunnen kopen die ze willen of nodig hebben.

5 Kinderen helpen bij het opgroeien in armoede

In dit hoofdstuk geven we antwoord op onderzoeksvraag 1b "Wat kan kinderen en jongeren helpen bij het hiermee omgaan of bij het verminderen van de invloed op armoede op hun leven?". We putten hiervoor uit de literatuur. Daarnaast gebruiken we informatie uit de interviews en groeps gesprekken.

5.1 Oplossen

Actief zoeken naar oplossingen is een eerste manier waarop sommige kinderen en jongeren omgaan met de armoede (Snel et al, 2001). Kinderen en jongeren gaan bijvoorbeeld sparen, vragen geld voor hun verjaardag, bezuinigen of zoeken een bijbaantje (Van der Hoek, 2005; Steketee et al, 2013). Ook proberen kinderen creatief te zijn en leuke bezigheden te verzinnen die geen of weinig geld kosten. Verder maken kinderen uit gezinnen met weinig geld regelmatig gebruik van kortingsacties en zijn ze zich bewust van de prijzen. En ze lenen of ruilen spullen of kopen dingen tweedehands (Steketee et al, 2013).

5.2 Vermijden en verbergen

Een tweede strategie is het verbergen van de armoede voor anderen, zoals leeftijdsgenoten: ze vertellen niet alles over de thuissituatie en/of schetsen een rooskleuriger beeld (Snel et al 2001). Ook proberen sommige kinderen confrontaties te vermijden door vrienden niet bij hen thuis uit te nodigen. Ze schamen zich voor de armoede die bijvoorbeeld blijkt uit goedkoop speelgoed en het (weinig) eten en drinken dat ze kunnen aanbieden (Snel et al, 2001; Van der Hoek, 2005). Ook kiezen sommige kinderen er voor om niet te vertellen dat ze jarig zijn. Dit om te voorkomen dat ze moeten vertellen dat ze geen verjaardagsfeest geven omdat daar geen geld voor is. Jongeren die gepest worden, bijvoorbeeld vanwege hun kleding die goedkoop of versleten is, kiezen er soms voor om te spijbelen (Van der Hoek, 2005).

Ook in de groeps gesprekken blijkt dat kinderen zich regelmatig schamen voor hun situatie. Eén jongere legt uit: *"We zijn pubers en willen er graag bij horen en trends kunnen volgen. Maar door onze financiële situatie is dat niet altijd goed mogelijk. De winterkledingpas helpt een klein beetje om mee te kunnen doen. Maar dan wil je liever niet dat vrienden de pas zien en er vragen over gaan stellen."*

5.3 Herkenning bij anderen

Als kinderen en jongeren contact hebben met anderen die ook weinig geld hebben, kan dat helpen tegen een gevoel van uitsluiting. Een meisje van 14 vertelt in het onderzoek van de Kinderombudsman (2017): *"Ik heb niet heel erg het gevoel dat ik anders ben. Sommige vriendinnen hebben ook weinig geld en we praten hier ook wel eens over. Als we iets samen gaan doen, houden we ook wel rekening met geld."* Een ander meisje van 14 heeft een vriendin die in een soortgelijke situatie zit en dat vindt ze fijn: *"Het helpt wel*

dat zij ook minder geld hebben. Ik kan met haar praten zonder bang te zijn om uitgelachen te worden." Jongeren die alleen vrienden hebben die niet-arm zijn, vinden dat lastig. Zij moeten regelmatig voorstellen van hun vrienden om wat te ondernemen afslaan omdat er geen geld is (Kinderombudsman, 2017).

De 10 medeonderzoekers die jongeren hebben geïnterviewd, gaven regelmatig aan dat zij het prettig vonden om andere jongeren die in eenzelfde situatie opgroeien, te ontmoeten. Ook ontstonden er al vrij snel vriendschappen tussen medeonderzoekers. Eén van hen vertelde hierover: *"Onderling hebben wij een safe space waarin we overal over kunnen praten."* Verder toonden de medeonderzoekers veel interesse in het interviewen van andere jongeren over het opgroeien in armoede. In de evaluatie gaven meerdere medeonderzoekers aan dat ze bijzondere verhalen hebben gehoord van andere jongeren in eenzelfde situatie. Sommigen vertelden dat ze door hun deelname aan het project beter over hun emoties hebben leren praten.

5.4 Accepteren, maar vertrouwen houden

Veel jongeren die zijn geïnterviewd, geven aan dat ze zich neerleggen bij de situatie. Dat ze accepteren dat ze nu eenmaal minder geld te besteden hebben. In het onderzoek van het Verwey Jonker Instituut (Steketee et al, 2013) zijn kinderen gevraagd om andere kinderen in dezelfde situatie te adviseren hoe om te gaan met de armoede. Een veelgenoemd advies was om de situatie te accepteren en tevreden te zijn met wie je bent en wat je wel hebt. Andere kinderen gaven aan dat je ermee moet leren leven en er het beste van moet maken. Ook adviseerden kinderen om hoopvol te blijven, je er niets van aan te trekken en jezelf niet met anderen te vergelijken.

6 Ervaringen met Leergeld Den Haag

In dit hoofdstuk geven we antwoord op onderzoeksvragen 2a "Wat vinden de kinderen en jongeren die hiervan gebruik hebben gemaakt goed aan de ondersteuning door Leergeld?" en 2b "Wat zou Leergeld volgens deze kinderen en jongeren meer of beter kunnen doen?"

Hiervoor zijn de uitkomsten van de twee groepsgesprekken met in totaal 16 jongeren gebruikt. Aan bod komt hoe belangrijk de voorzieningen zijn voor de jongeren, de effecten van de voorzieningen op hun leven en verbeterpunten voor de ondersteuning. Ook is in de groepsgesprekken gesproken over hoe Leergeld haar bereik kan vergroten en hoe belangrijk de jongeren het vinden om zeggenschap te hebben over de ondersteuning van Leergeld.

6.1 Mening over voorzieningen van Leergeld

De 16 jongeren die hebben deelgenomen aan de groepsgesprekken, hebben allemaal gebruik gemaakt van Leergeld. Met name de schoolspullenpas, de laptop, de kledingpas en de fiets worden vaak genoemd. Enkele voorbeelden: *"Mijn moeder zei: je krijgt weer een schoolspullenpas, kun je daar weer nieuwe spullen voor kopen. Ik heb ook een telefoon van Leergeld."* En: *"Tijdens de online-lessen in de lockdown heb ik een Chromebook aangevraagd en gekregen."*

Meest belangrijke voorzieningen

In beide groepsgesprekken is aan de jongeren gevraagd om met behulp van stickers de meest belangrijke en de minst belangrijke voorzieningen van Leergeld te selecteren.

De jongeren in de leeftijd 14 t/m 16 vinden het meest belangrijk:

- De mobiele telefoon met abonnement (6x)
- Het HTM-abonnement, de laptop en de fiets (ieder 4x)

De jongeren in de leeftijd 11 t/m 13 vinden het meest belangrijk:

- De fiets (5x)
- De schoolspullenpas en de mobiele telefoon (ieder 4x).

De mobiele telefoon en de fiets scoren dus in beide leeftijdsgroepen hoog. Het HTM-abonnement en de laptop zijn vooral voor de 14 t/m 16-jarigen erg belangrijk, de schoolspullenpas wordt juist erg belangrijk gevonden door de 11 t/m 13-jarigen.

Minst belangrijke voorzieningen

In beide leeftijdsgroepen vinden de jongeren het Squla-abonnement⁵ en de speelgoedbon het minst belangrijk. Volgens één jongere bieden veel scholen Squla al gratis aan en zijn er ook goede gratis alternatieven beschikbaar.

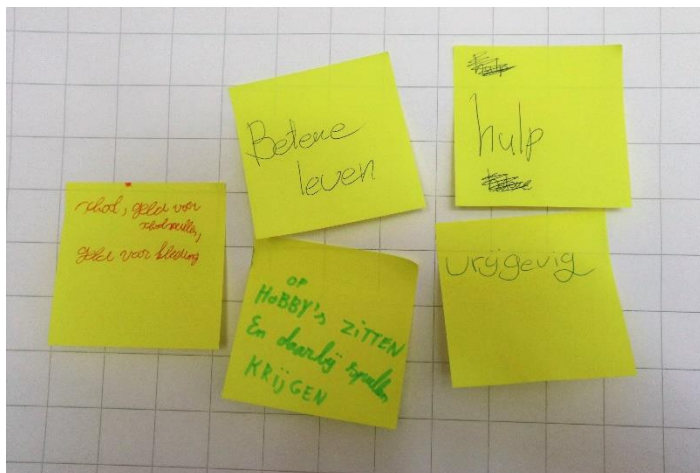
De jongeren vinden het bedrag van de speelgoedbon (25 euro) te laag. Er is bovendien weinig aanbod voor hun leeftijd in de speelgoedwinkel. Wat er wel is, is vaak duurder. "Wat er voor onze leeftijd is in de speelgoedwinkel, is vaak 50 euro of meer."

Waarom is iets belangrijk of niet?

De jongeren maken onderscheid tussen wat ze echt nodig hebben en wat fijn is om te hebben, maar niet strikt noodzakelijk. Bijvoorbeeld: "Speelgoed is niet echt nodig, de speelgoedbon is daarom niet het belangrijkste. Maar als je geen auto hebt, zijn een fiets of tramkaartjes wel heel belangrijk. Op school heb je een telefoon ook echt nodig, bijvoorbeeld voor je schoolrooster. Dit zijn echt de noodzakelijke dingen."

6.2 Impact van voorzieningen van Leergeld

We hebben in de groepsgesprekken ook gevraagd naar wat de voorzieningen van Leergeld concreet betekenen voor de jongeren. Wat was er gebeurd als deze voorzieningen er niet waren geweest?

Bewegingsvrijheid

De jongeren zijn blij met de fiets en het HTM-abonnement dat Leergeld biedt omdat ze hiermee naar school kunnen gaan en in het weekend (HTM-abonnement) activiteiten kunnen ondernemen. Het geeft hen meer bewegingsvrijheid.

⁵ Met Squla kunnen kinderen online lesstof oefenen met quizen en games.

Niet buitengesloten voelen

Ook de kledingpas wordt erg positief ervaren. Een jongen vertelt hierover: *"Daarmee koop ik trainingsbroeken in plaats van normale broeken. Die vind ik lekkerder zitten."* Een meisje: *"Mijn zus zit op een rijke school, haar vriendinnen hebben mooie, dure spullen. Nu kan ze met die pas bijvoorbeeld een Puma-broek te kopen, er een beetje bij horen. Anders is ze misschien bang dat ze er niet bij hoort, dat andere kinderen je buitensluiten."*

Meedoen op school

De schoolspullenpas en de chromebook zijn voor de jongeren essentieel: zonder schoolspullen zouden ze niet kunnen meedoen op school. Het geeft hen ook het gevoel er bij te horen op school.

Niet hoeven delen met broers en zussen

De jongeren geven aan dat ze het erg fijn vinden om spullen (zoals een fiets, schoolspullen, laptop) niet te hoeven delen met broers en zussen. *"Het is leuk om een eigen chromebook te hebben. Dan hoef ik deze niet ook met mijn zus te delen. Mijn moeder gaat echt geen chromebook voor me kopen, als Leergeld er niet was."* Kortom: de inschatting is dat jongeren zonder de voorzieningen van Leergeld veel vaker spullen zouden moeten delen met broers en/of zussen.

6.3 Verbeteringen in het voorzieningenpakket

We hebben in de twee groepsgesprekken en in het afsluitende gesprek met de medeonderzoekers gevraagd naar mogelijke verbeteringen in het voorzieningenpakket van Leergeld. Daarbij werden suggesties gedaan voor aanpassingen in het huidige pakket, die overigens soms betrekking hadden op de mogelijkheden van de Ooievaarspas van de gemeente Den Haag. Ook werden enkele suggesties gedaan voor extra voorzieningen.

Kwaliteit van de fiets. De jongeren noemen de kwaliteit van de fiets en het meegeleverde slot als verbeterpunt. Een jongen vertelt: *"Mijn fiets van Leergeld ging al na twee maanden langzaam kapot en het kostte me geld voor de fietsenmaker."* Twee jongeren kennen verhalen van Leergeld-fietsen die zijn gestolen, omdat het slot dat er bij zit niet zo robuust is en makkelijk kan worden doorgeknipt.

Keuze in mobiele telefoon. Bij de mobiele telefoon zouden jongeren graag tussen een aantal opties kunnen kiezen. Dit om te bekijken of de specificaties aansluiten bij hun wensen en bij de eisen van de school.

Keuze in sportclubs. Meerdere jongeren vinden dat ze bij een te beperkt aantal sportscholen en sportverenigingen terecht kunnen met de Ooievaarspas. Sommigen willen ook naar een sportschool van een landelijke

keten kunnen gaan. Dit lijkt ze handig voor als ze bijvoorbeeld buiten Den Haag een opleiding volgen.

Hogere vergoeding sportmaterialen en meer keuze in winkels. Ze vinden de vergoeding van sportmaterialen te laag.⁶ Een voetbaltenuue kost al snel 80 tot 120 euro en als ze twee keer per week of vaker trainen hebben ze meerdere sets nodig. Een jongere zegt: "*Vaak moet je minimaal 50 euro zelf bijleggen.*" De winkel waar je voetbalspullen kunt kopen (Free Kick Sport) vinden ze duur en deze winkel heeft bovendien niet alles wat ze nodig hebben. Ze willen daarom graag meer keuze in winkels waar je sportspullen kunt kopen en ook de mogelijkheid om naar goedkopere winkels te gaan.

Kunnen omruilen van chromebook of laptop. Jongeren zouden graag de mogelijkheid krijgen om hun laptop of chromebook in te wisselen voor een ander exemplaar Dit omdat elke school andere eisen stelt aan de laptops of chromebooks.

Uitbreiding mogelijkheden schoolspullenpas en meer keuze in winkels. Het zou fijn zijn als van de schoolspullenpas niet alleen schriften, potloden, pennen en dergelijke gekocht kunnen worden, maar bijvoorbeeld ook SD-kaartjes, USB-sticks, powerbanks, opladers en koptelefoons/oortjes. Koptelefoons/oortjes bijvoorbeeld zijn vaak verplicht op middelbare scholen. De medeonderzoekers zouden de schoolspullenpas graag bij meer en goedkopere winkels kunnen gebruiken. Als voorbeeld wordt de Action genoemd.

Hogere vergoeding muziekspullen. Elk jaar kun je van Leergeld een bedrag krijgen voor de aanschaf van muziekspullen. Met een waardebon kun je dan in een muziekwinkel kopen wat je nodig hebt. Jongeren merken op dat het bedrag op deze waardebon vaak niet genoeg is.

Hogere vergoeding winterkleding en meer keuze in winkels. Jongeren komen vaak niet uit met de winterkledingpas⁷. Bijvoorbeeld: "*Vaak kun je maar twee kledingstukken kopen van de winterkledingpas.*" Veel jongeren willen graag merkkleding kopen. "*In een t-shirt van de Zeeman hoor je er niet of minder bij.*"

De medeonderzoekers gaven aan dat ze graag meer keuze willen in de winkels waar ze hun winterkledingpas kunnen gebruiken. Ze vertelden bijvoorbeeld dat C&A een beperkt aanbod heeft voor jongens en vrij duur is. Een winkel waar ze bijvoorbeeld graag gebruik van zouden willen maken is de H&M.

⁶ Bij een eerste aanvraag vergoedt Leergeld Den Haag maximaal € 150. Bij een volgende aanvraag, na een jaar, maximaal € 100.

⁷ Voor kinderen tussen de 4 en 11 jaar is de waarde van de kledingpas € 150. Voor kinderen tussen de 12 en 18 jaar € 165.

Openbaar vervoer doordeweeks. Enkele jongeren noemden dat ze graag een HTM-abonnement voor doordeweeks zouden willen om met het ov naar school te gaan. Redenen om met het ov in plaats van met de fiets te willen reizen naar school, zijn:

- Grote afstand. Veel jongeren vinden een half uur of langer fietsen veel.
- Bij slecht weer de tram of bus kunnen nemen.
- Het van huis uit niet gewend zijn om te fietsen. Als bijvoorbeeld de ouders niet fietsen, is het voor de jongeren minder vanzelfsprekend om de fiets te pakken.

Hobbybudget. Sommige jongeren merken op dat er naast sport en muzieklessen ook andere hobby's zijn die geld kosten. Zoals tekenen en schilderen, wat al dan niet thuis wordt gedaan. Zij vragen of er misschien iets van een hobbybudget kan komen.

Bon voor een uitje. De jongeren die deelnamen aan de groepsgesprekken en de medeonderzoekers willen graag een tegoedbon voor een uitje, bijvoorbeeld naar de dierentuin of de bioscoop. Dit in plaats van de speelgoedbon. *"Ik ga liever naar de bioscoop of naar bijvoorbeeld een trampolinepark, dan naar een speelgoedwinkel."* Als andere uitjes worden lasergamen en bowlen genoemd.

Verjaardagsbox. De medeonderzoekers doen de suggestie om een verjaardagsbox aan het pakket toe te voegen. Ideeën voor de inhoud van deze box zijn ingrediënten voor een taart, slingers en een cadeaubon.

Boekenbon. Een medeonderzoeker zou het fijn vinden als er een boekenbon aan het pakket wordt toegevoegd.

Uitjes voor jongeren met elkaar. Enkele jongeren zouden het leuk vinden als er uitjes worden georganiseerd voor jongeren. Gedacht wordt aan de mogelijkheid om, bijvoorbeeld in de zomervakantie, samen naar de Efteling of naar de film te gaan voor een klein bedrag. Het gaat hierbij om uitjes zonder ouders met andere jongeren.

Andere ideeën. Andere ideeën van jongeren voor de ondersteuning van Leergeld zijn:

- Een vergoeding voor schoolboeken. Een jongere merkt op: *"Er zijn vaak wel fondsen voor, maar die vergoeden niet alles. Mijn boeken kostten 910 euro."*
- Hulp bij het leren plannen van het huiswerk, huiswerkbegeleiding en bijles.
- Een zomerschool met voorlichting over beroepen. *"Om te kijken of je een beroep leuk vindt."*

- Hulp bij leren omgaan met stress. Bijvoorbeeld met yoga.
- Mogelijkheden om een taal te leren, bijvoorbeeld Spaans.

Huidig aanbod naast momenten waarop jongeren zich arm voelen

In paragraaf 3.4 hebben we op een rij gezet op welke momenten kinderen zich arm voelen. In tabel 13 hebben we deze momenten naast het huidige aanbod van Leergeld gelegd. Hieruit blijkt dat Leergeld, behalve voor uitjes en vakanties en voor boodschappen en eten, op alle andere momenten één of meer voorzieningen aanbiedt.

Tabel 13 Voorzieningen Leergeld in relatie tot momenten waarop jongeren zich arm voelen

Momenten dat kinderen zich arm voelen	Voorzieningen Leergeld Den Haag
Op school	Schoolspullenpas Laptop/chromebook Winterkledingpas Mobiele telefoon
Schoolreisjes	Geen. Wel informatie en advies aan ouders over de vrijwillige ouderbijdrage ⁸
Vervoer	Fiets HTM abonnement (weekend/schoolvakanties)
Vrije tijd	Fiets HTM abonnement (weekend/schoolvakanties) Speelgoedbon
Feestjes/verjaardagen	Speelgoedbon
Uitstapjes/vakantie	Geen
Sport	Vergoeding voor kleding / materialen
Boodschappen/eten	Geen

6.4 Bereik vergroten

Aan de jongeren die deelnamen aan de groepsgesprekken is gevraagd waar ze Leergeld van kennen. Bij vrijwel alle jongeren is het een ouder (meestal de moeder) die de jongere heeft gewezen op de mogelijkheden van Leergeld. De jongeren weten niet hoe hun moeder heeft gehoord over Leergeld. Een paar jongeren hebben weleens een folder van Leergeld in de brievenbus gekregen. Verder hebben sommige jongeren van familie of vrienden gehoord over Leergeld.

⁸ Vanwege nieuwe wetgeving omtrent de vrijwillige ouderbijdrage (per 1 augustus 2021). Scholen mogen ouders niet langer verplichten om te betalen voor schoolreisjes, werkweken of elektronische leermiddelen. Het niet kunnen betalen mag geen reden zijn dat het kind niet kan meedoen aan activiteiten.

In de groepsgesprekken is besproken hoe Leergeld haar naamsbekendheid zou kunnen vergroten. De volgende suggesties werden gedaan:

- Reclame op TV
- Voorlichting op school
- Via sociale media. *"Mijn moeder zit veel op Instagram, misschien ook daarop. Ouders gaan ook wel meer op Tiktok. Kinderen kijken ook naar Tiktok."*
- Posters op plekken waar jongeren komen. Bijvoorbeeld op scholen en bibliotheken.
- Een open dag of activiteiten organiseren. Bijvoorbeeld een springkussen voor jonge kinderen en sportactiviteiten voor jongeren. Een jongere vertelt: *"Mijn moeder werkt bij de voedselbank. Daar organiseren ze soms op het strand een sportdag, met veel kinderen bij elkaar. Je leert dan ook kinderen kennen die in dezelfde situatie zitten, dat is ook fijn."*

Ook met de medeonderzoekers is doorgepraat over hoe Leergeld meer gezinnen kan bereiken.

- Voorlichting in andere talen zou helpen volgens enkele medeonderzoekers. Een deel van de ouders spreekt namelijk niet goed Nederlands.
- Bij een aanvraag zou Leergeld ook andere voorzieningen onder de aandacht kunnen brengen. Jongeren die een keer iets aanvragen bij Leergeld, zijn niet automatisch op de hoogte van andere voorzieningen van Leergeld. Dit geldt bijvoorbeeld voor de mogelijkheid om gratis muzieklessen te volgen.
- Workshops organiseren voor jongeren. Bijvoorbeeld op het gebied van muziek of creatieve workshops. Bij deze workshops kan vervolgens voorlichting worden gegeven over de mogelijkheden van Leergeld en andere organisaties. Ook bieden workshops een mogelijkheid voor jongeren om elkaar te ontmoeten.

Verder ligt er volgens de medeonderzoekers een rol voor Leergeld om ouders nog actiever te informeren over de wetswijziging ten aanzien van de vrijwillige ouderbijdrage. De medeonderzoekers vertellen over de soms dure schoolreizen die middelbare scholen organiseren. Het is bij hen niet bekend dat ouder(s) hier niet voor hoeven te betalen. Verder weten veel medeonderzoekers niet van de mogelijkheden van gratis bijles en huiswerkbegeleiding in Den Haag. Leergeld zou hier (meer) informatie over kunnen verstrekken.

6.5 Belang van zeggenschap

We hebben in de groepsgesprekken gevraagd hoe het aanvragen van een voorziening bij Leergeld in de praktijk gaat en of de jongeren behoefte hebben

aan een grotere eigen rol bij het doen van een aanvraag. Ook hebben we gevraagd naar de bekendheid van de Raad van Kinderen⁹.

Het aanvragen van voorzieningen

Sommige voorzieningen vragen ouders elk jaar aan voor hun kind. Dit geldt bijvoorbeeld voor de schoolspullenpas en de winterkledingpas. Over andere voorzieningen die eenmalig worden aangevraagd, bijvoorbeeld een fiets of laptop, overleggen ouders vaak eerst met hun kind.

"Mijn moeder zei toen ik een laptop nodig had voor school: Je kan ook kijken of het via Leergeld kan. Toen ben ik zelf gaan kijken op de site van Leergeld. Toen kregen we een bon waarmee we een bepaalde chromebook of laptop konden kopen bij de Mediamarkt. Die kostte met die bon 100 euro en normaal 350 of 450 euro. Dat dus was heel mooi."

Het zelf kunnen aanvragen bij Leergeld vinden de kinderen niet zo belangrijk. Ze zeggen bijvoorbeeld: *"Je moet toch altijd met je ouders overleggen. Je kunt moeilijk zelf met een fiets aankomen, zonder dat je dat met je ouders hebt overlegd."*

Raad voor de kinderen

Geen van de 16 jongeren die hebben meegedaan aan de groepsgesprekken kent de Raad van Kinderen van Leergeld Den Haag. Zij weten dus ook niet wat deze raad doet. Na uitleg over de activiteiten van deze raad, zegt een jongere: *"Het is goed dat kinderen zelf kunnen aangeven wat ze nodig hebben van Leergeld. Ouders en meesters maken waarschijnlijk andere keuzes. Het is goed dat kinderen zelf kunnen aangeven wat ze nodig hebben."*

Eén van de jongeren doet de suggestie voor een soort ideeënbus waarnaar je als kind een brief, app of mail kunt sturen met jouw ideeën. En dat Leergeld hiervoor een oproep doet, bijvoorbeeld eens per jaar.

⁹ De Raad van Kinderen bestaat uit 15 kinderen tussen de 10 en 17 jaar oud. Zij geven advies aan de gemeente, organisaties en politiek over leven met weinig geld.

7

Aanbevelingen

In dit hoofdstuk doen we aanbevelingen hoe Leergeld haar impact verder kan vergroten.

Help bij ontmoeten

Onderling contact tussen kinderen en jongeren die weinig geld hebben, helpt hen tegen een gevoel van uitsluiting. Meerdere jongeren gaven aan dat ze het leuk zouden vinden als er activiteiten, zoals workshops en uitjes, werden georganiseerd die het mogelijk maken om elkaar te ontmoeten. Bekijk hoe je als Leergeld het onderlinge contact tussen kinderen en jongeren die opgroeien in een zelfde soort situatie, nog meer kunt faciliteren.

Probeer taboe op armoede te doorbreken, maar heb ook begrip voor angst voor stigma

Door op een laagdrempelige manier informatie te verspreiden kan Leergeld helpen bij het doorbreken van het taboe. Enerzijds zou Leergeld hierbij kunnen helpen door het verhaal te vertellen. Bijvoorbeeld via media of voorlichting op scholen. Anderzijds willen jongeren er gewoon bij horen. Zij willen vaak niet dat anderen kunnen zien dat ze gebruik maken van Leergeld. Vanuit deze wens is het een aanbeveling om voorzieningen er zo gewoon mogelijk uit te laten zien (en dus zonder een logo van Leergeld). Als voorbeeld wordt de kledingpas genoemd. Als deze een chique uiterlijk (bijvoorbeeld zwart met gouden letters) en/of geen logo van Leergeld zou hebben, hoeven jongeren minder uit te leggen aan vrienden met wie ze kleding kopen.

Aansluiting voorzieningen bij 'momenten van arm voelen'

We hebben de momenten waarop kinderen zich 'arm' voelen, gelegd naast het huidige aanbod van Leergeld Den Haag. Hieruit blijkt dat Leergeld, behalve voor uitjes en vakanties en voor boodschappen en eten, op alle andere momenten één of meer voorzieningen aanbiedt.

Als het gaat om uitjes en vakanties en boodschappen en eten, zijn er in Den Haag voorzieningen van andere organisaties, zoals de Ooievaarspas en de Voedselbank. Aanbeveling is om de uitkomsten van dit onderzoek te delen met andere organisaties in Den Haag die zich richten op gezinnen met weinig geld en gezamenlijk te bekijken of tot een goed dekkend aanbod kan worden gekomen voor alle leeftijden.

Vergroot bekendheid van voorzieningen

Het bleek dat jongeren (en hun ouders) lang niet altijd op de hoogte zijn van alle voorzieningen die Leergeld en andere partijen in Den Haag bieden. Leergeld kan de invloed van armoede op het leven van kinderen en jongeren nog meer verminderen door de bekendheid over de eigen voorzieningen én de voorzieningen van partners in de stad (zoals gratis huiswerkbegeleiding of bijles, muzieklessen) te vergroten. Met meer of betere voorlichting (bijvoorbeeld ook in andere talen) zou dit wellicht bereikt kunnen worden. Het

geven van voorlichting zou gekoppeld kunnen worden aan activiteiten waar kinderen en jongeren iets kunnen leren en/of elkaar kunnen ontmoeten. Dat kunnen activiteiten zijn die Leergeld zelf organiseert, maar Leergeld zou ook kunnen aansluiten bij activiteiten die elders al worden georganiseerd. Bijvoorbeeld, de waardebon voor een muziekinstrument kan goed onder de aandacht worden gebracht brengen bij een muziekworkshop die Leergeld organiseert en/of bij muziek in de klas.

8

Reflectie

In dit laatste hoofdstuk blikken we als onderzoekers terug op het onderzoek. De methodiek om jongeren in armoede te laten interviewen door leeftijdsgenoten in dezelfde situatie was nieuw voor ons en is, voor zover wij weten, ook niet eerder toegepast.

Schaamte speelde een grote rol

We deden vooraf de aanname dat wanneer jongeren worden geïnterviewd door jongeren uit een vergelijkbare situatie, zij zich meer op hun gemak voelen en meer vertellen. Afgaande op het soms erg rooskleurige beeld dat de geïnterviewde jongeren van hun leven schetsten en de soms korte antwoorden, merkten we dat deze verwachting niet altijd uitkwam.

Bij de jongeren die zijn geïnterviewd door de medeonderzoekers, speelde de schaamte mogelijk *juist* een rol *omdat* zij werden geïnterviewd door leeftijdsgenoten. Sommige jongeren hadden er duidelijk moeite mee om zich tegenover leeftijdsgenoten kwetsbaar op te stellen.

Ook bij de medeonderzoekers vormde de schaamte in meer of mindere mate een drempel om zichzelf kwetsbaar op te stellen tegenover de geïnterviewde jongere. Daardoor was er niet altijd een open, vertrouwelijke sfeer en waren de geïnterviewde jongeren mogelijk geneigd om sociaal wenselijke antwoorden te geven. In circa vijf interviews vond de medeonderzoeker het interview moeilijk verlopen, was de respondent gesloten of kort van stof.

Sommige medeonderzoekers hadden veel moeite met het stellen van de wat meer gevoelige vragen. Hierdoor zijn deze vragen mogelijk soms afge Raffeld en is onvoldoende doorgevraagd.

Om gevoelige onderwerpen toch bespreekbaar te maken, is in sommige gevallen niet naar de *eigen* ervaringen gevraagd, maar zijn vragen gesteld over *andere* jongeren of kinderen.

Achteraf bekeken had een online-vragenlijst die kinderen en jongeren thuis of op een locatie hadden kunnen invullen, misschien beter gewerkt. Kinderen en jongeren hadden dan anoniem hun verhaal kunnen delen.

Interviews met jonge kinderen zijn niet eenvoudig

Zoals vermeld in paragraaf 2.1 bleek het lastig om interviews te houden met de kinderen in de leeftijd van 7 t/m 10 jaar. Ook in het onderzoek van Snel et al (2001) bleek het niet eenvoudig om kinderen van deze leeftijd te vragen naar hun ervaringen met het opgroeien in een gezin met weinig geld. Achteraf bekeken hadden de volgende aanpakken misschien meer opgeleverd:

- Interviews op een vertrouwde locatie zoals school of thuis.
- Gebruik maken van visuele technieken, zoals photovoice.
- Vragen stellen over andere kinderen en niet over het kind zelf.
- Vragen op de computer of op papier beantwoorden.

Het draaiwiel (paragraaf 2.1) werkte heel goed bij deze jonge kinderen. Ze vonden het leuk en het gaf ze regie en zicht op de voortgang.

Methodiek medeonderzoekers interviewen jongeren

- De selectiegesprekken met de medeonderzoekers zijn gehouden door middel van whatsapp beeldbellen. Dit bleek heel goed te werken. Het maken van een belafspraak was eenvoudig: jongeren hoefden niet naar een locatie te komen maar konden vanaf huis of bijvoorbeeld school bellen. Het gesprek gaf een prima eerste indicatie van hun taalvaardigheden en motivatie.
- Er zijn in een periode van 8 weken (de herfstvakantie niet meegerekend) vijf bijeenkomsten gehouden met de medeonderzoekers (twee trainingsbijeenkomsten, twee bijeenkomsten voor de afname van de interviews en één bijeenkomst voor de duiding en aanbevelingen). Deze duur en intensiteit van het project was goed. Het maakte dat de medeonderzoekers bleven deelnemen en niet afhaakten.
- Om deze jongeren de kneepjes van het vak bij te brengen, waren twee trainingsbijeenkomsten van ieder 2 uur eigenlijk wat weinig. Niet alle medeonderzoekers waren hierna voldoende toegerust om bijvoorbeeld door te vragen op de momenten dat dit nodig was. Echter, het is de vraag of meer trainingsbijeenkomsten vooraf of tussentijdse intervisiebijeenkomsten dit probleem had opgelost. Bovendien had dit er mogelijk toe geleid dat medeonderzoekers waren afgehaakt.
- Het trainen en inzetten van jongeren als medeonderzoekers kost veel tijd. Er is tijd nodig voor de training vooraf, maar ook voor de begeleiding tijdens de uitvoering en bij de verslaglegging.
- Er is een appgroep aangemaakt voor de medeonderzoekers. Dit bleek erg goed te werken. Enerzijds voor het informeren van de medeonderzoekers over het wat, waar en hoe van de bijeenkomsten. En om hen te herinneren aan tijden en deadlines (zoals voor het invullen van formulieren). Ook hielp de appgroep bij het creëren van groepsgevoel.
- De trainingsbijeenkomsten en interviews zijn gehouden op een locatie in het centrum van Den Haag. Deze locatie was goed bereikbaar voor zowel de medeonderzoekers als de respondenten.
- Vanwege de schooltijden van de medeonderzoekers, werden de bijeenkomsten steeds aan het einde van de middag gehouden, rond etenstijd. Bij elke bijeenkomst werd tijdens de pauze eten aangeboden (bijvoorbeeld pizza) wat deelnemen extra aantrekkelijk maakte voor de medeonderzoekers.
- De interviews zijn gehouden aan de hand van een gestructureerde vragenlijst met deels meerkeuze vragen en deels open vragen. Het was een goede keuze om niet uitsluitend open vragen op te nemen. Het doorvragen bleek voor sommige medeonderzoekers lastig. Ook de verslaglegging van de open vragen was moeilijk voor sommige medeonderzoekers: zij noteerden bijvoorbeeld niet letterlijk wat de respondent had gezegd.

Bijlage 1 Vragenlijst interview kinderen

Kort kennismaken

Onderstaande vragen eerst zelf beantwoorden als onderzoeker en dan daarna door het kind laten beantwoorden:

- Wat is je naam en je leeftijd?
- Met wie woon je in huis? (misschien verschillend als een kind gescheiden ouders heeft en op 2 plekken woont)?
- Bij gescheiden ouders: woon je in twee huizen of altijd in hetzelfde huis?

Uitleg over doel en opzet van het interview:

"Leergeld Den Haag ondersteunt heel veel kinderen (wel zo'n 20.000) in Den Haag die af en toe iets nodig hebben, dat hun ouders niet of moeilijk kunnen betalen. 'Wat zijn bijvoorbeeld dingen waarvan jij denkt dat die voor sommige ouders moeilijk te betalen zijn?' Leergeld helpt ouders (en dus ook hun kinderen) die om wat voor reden dan ook, dit niet altijd zelf kunnen betalen. En Leergeld wil dat *zo goed mogelijk* doen. En daarom horen we graag van kinderen zelf wat zij belangrijk vinden." Daarom hebben we een aantal kinderen gevraagd, waaronder jou, om hierheen te komen, om hierover te praten.

We zijn benieuwd naar wie jij bent, wat je leuk vindt om te doen en wat jouw wensen zijn: voor jezelf en voor je gezin. Hierover gaan we je zo wat vragen stellen. De spelregels zijn:

- Er zijn geen goede of foute antwoorden: elk antwoord is goed.
- Als je ergens niet over wilt praten, dan hoeft dat niet. Dat kun je gewoon zeggen, geen probleem!
- We nemen het gesprek op met onze mobiele telefoon, zodat we er later een verslagje van kunnen maken. Maar in dit verslag nemen we je naam NIET op, niemand weet dat dus jij het bent die de antwoorden heeft gegeven.

Er zijn een aantal onderwerpen, waar we je een paar vragen over willen stellen. Deze onderwerpen staan op een draaiwiel, hier op mijn computer. Je mag telkens 2 keer draaien en dan komt er een onderwerp uit. Van die 2 onderwerpen, mag je kiezen, met welke we gaan beginnen.

Thuisituatie en woning/slaapkamer

Hoofdvraag: Kan je kort vertellen hoe het er bij jou thuis uit ziet? En dan vooral wat je wel of juist niet fijn vindt aan je huis? (bij kinderen die in 2 huizen wonen, zelf laten aangeven of ze een huis willen kiezen of de vraag voor beide huizen willen beantwoorden)

Mogelijke doorvragen:

- Heb je een eigen slaapkamer of deel je die met anderen? Wat vind je daarvan?
- Ben je blij met hoe je kamer nu is ingericht of zou je het (als alles mogelijk zou zijn) graag anders willen? Zo ja, wat zou je anders willen?

Vrijtijdsbesteding en hobby's

Hoofdvragen: Wat doe je meestal als je niet op school bent? Welke dingen vind je leuk om te doen? Ben je daar tevreden mee of zou je ook wel eens andere dingen willen doen in je vrije tijd?

Mogelijke doorvragen:

Welke dingen zou je vaker willen doen in je vrije tijd? Zo ja, welke dingen? Waarom kan dat nu niet?

Hoofdvragen sport/vereniging/les

- *Zit je ook op een sport? Bij vaste sport: welke sport doe je dan? Bij geen vaste sport: sport je weleens op school of buiten (bijvoorbeeld voetballen op straat, veldje, plein)?*
- *Zit je bij een andere club of vereniging of heb je les in iets? Bijvoorbeeld dans, musical, een muziekinstrument leren spelen of iets anders creatiefs?*

Mogelijke doorvragen:

- *Zou je graag vaker willen sporten/bewegen? En wat zou je dan graag willen doen (als alles mogelijk zou zijn)?*

Hoofdvragen telefoon/chromebook

- *Heb je een telefoon? Heb je een computer of laptop (bijvoorbeeld een chromebook)?*
- *Zijn die helemaal voor jezelf of deel je die samen met je vader/moeder/zussen/broers?*

Extra vragen:

- *Bij delen: wat vind je van het delen hiervan? Gaat dat goed of niet?*
- *Is de telefoon, computer en/of laptop belangrijk voor je? Waarvoor gebruik je deze? Spelletjes/filmpjes/gamen: hoeveel uur per dag?*

Vakanties/uitjes/leuke dingen met ouders

Hoofdvraag: Wat zijn dingen die je leuk vindt om met je moeder en/of vader samen te doen?

Doorvragen/extra vragen:

- *Waarom vind je dit leuk om te doen? Doen jullie dit ook vaak? Zo niet, waarom niet?*
- *Maak je weleens een uitstapje met je ouders? Bijvoorbeeld naar een pretpark, dierentuin of een speeltuin? Of naar iets heel anders: bijvoorbeeld museum of theater?*
- *Als jullie ergens heen gaan, zoals een uitstapje maken of familie bezoeken, gaan jullie dan met de bus, trein, de fiets of anders?*
- *Stel dat je een uitje mocht kiezen met je gezin (alles is mogelijk): wat zou je dan gaan doen?*
- *Binnenkort begint de zomervakantie. Vind je dit een leuke periode? Wat doe je meestal in de zomervakantie? Zou je wel eens andere dingen willen doen (als alles zou kunnen)? Wat zou je dan graag willen doen in Den Haag en omgeving? En waarom lijkt dat jou leuk?*

Hoofdvragen lezen:

- *Lezen je ouders je wel eens voor? Of deden ze dat toen je kleiner was? Of doen jullie dat eigenlijk (bijna) nooit? Kunnen je ouders Nederlandse boeken voorlezen of spreken jullie thuis een andere taal?*

Doorvragen:

- Vind je lezen leuk of niet? Doe je dat vaak of zou je dat vaker willen doen? Zo ja, waar haal jij je boeken vandaan? Ben je lid van de bibliotheek?

School en toekomstperspectief

Hoofdvragen:

- *Op welke school zit je? Hoe ga je daar heen (lopend, met de fiets, bus, gebracht door ouders met auto).*
- *In welke groep zit je? Heb je 1 meester of juf? of 2 meesters/juffen?*
- *Hoe gaat het op school? Vind je het leuk op school? Waarom wel/niet?*

Doorvragen:

- Heb je weleens huiswerk? Lukt het je dan om je huiswerk te maken? Zo niet: wat zijn redenen dat het niet altijd lukt? Zou je hier hulp bij kunnen gebruiken? Kunnen je ouders deze hulp geven of lukt dat hen niet altijd?
- Zou je graag naar huiswerkbegeleiding gaan of doe je dat misschien al?

Hoofdvragen toekomst

- *Weet je al wat je later wil worden? Zo ja, welk beroep?*
- *Lijkt het je belangrijk om later veel geld te gaan verdienen of is dat niet belangrijk? Als geld belangrijk wordt gevonden door het kind: waaróm is geld dan belangrijk?*

Doorvragen/extra vragen

- Stel dat je later veel geld gaat verdienen en je krijgt ook kinderen. Wat zou je dan voor je kinderen gaan doen met dat geld?

Meedoen met vrienden/andere kinderen en verjaardagen

Hoofdvraag 'samen afspreken':

Spreek je wel eens met kinderen af? Bij jou thuis of bij de ander thuis? Wat gaan jullie dan vaak doen? Wat vinden jullie leuk om te doen?

Hoofdvragen cadeautjes geven en krijgen

- Ga je wel eens naar een verjaardagsfeestje van vriendjes/kinderen uit je klas? Zo ja, wat was het leukste feestje waar je naar toe was? Geven jullie dan meestal geld of een cadeautje? Een cadeautje kopen is niet voor alle kinderen makkelijk om te regelen als er niet zo veel geld is in huis. Is dit bij jou ook zo?
- Krijg je weleens een cadeau van je ouders of familie? Wanneer?

Extra vragen:

- Bij krijgen van een cadeau: mag je dan zelf aangeven wat je wilt hebben? Of is het meestal een verrassing wat je krijgt?
- Als je jarig bent, mag je dan weleens een feestje geven? Zo ja, hoe ziet je feestje eruit/wat doe je dan?

Kleding

Hoofdvragen:

- *Vind je kleding belangrijk of niet?*
- *Ben je tevreden over je kleding? Indien niet zo tevreden: wat zou je graag anders willen?*

Doorvragen/extra vragen:

- Als je nieuwe kleren nodig hebt (bijvoorbeeld omdat je broek of trui te klein is of kapot is), ga je dan meestal naar een winkel voor nieuwe of tweedehands kleding? Of krijg je meestal kleding van iemand anders?
- Indien naar een winkel: welke winkel ga je meestal? En mag je dan zelf je kleding kiezen?

Laatste vragen (niet op draaiwiel)

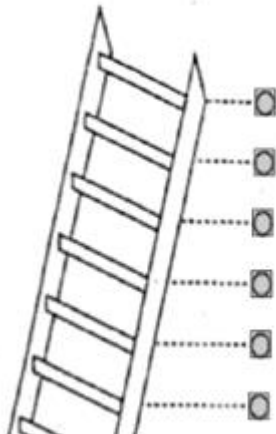
Stel je voor: deze ladder is hoe Nederland in elkaar zit¹⁰.

Bovenaan de ladder staan mensen met het meeste geld, de beste opleiding en de beste baan.

Onderaan de ladder staan mensen met het minste geld, met weinig of geen opleiding en de minst goede baan of geen baan.

Denk na over jouw gezin.

Waar zou jouw gezin staan op deze ladder? Kleur de cirkel die dat het best weergeeft.

Tevreden zijn of juist niet

- Wat zijn momenten in je leven waar je tegen op ziet, bijvoorbeeld omdat je je dan anders voelt dan andere kinderen?
- Wat zijn momenten in je leven waar je juist altijd heel erg naar uit kijkt omdat die zo leuk zijn?
- Wat is daar zo leuk aan?

¹⁰ Deze schaal is The MacArthur Scale of Subjective Social Status–Youth Version. Bron: Goodman E, Adler NE, Kawachi I, Frazier AL, Huang B & Colditz GA (2001). Adolescents' perceptions of social status: development and evaluation of a new indicator. *Pediatrics*, 108(2).

Afronding van het gesprek

- Wat vind je het belangrijkste dat je vandaag aan mij hebt verteld?

Praktische zaken

- We zijn klaar. Ik maak een verslag van ons gesprek (dus zonder jouw naam er in). Van wat jij hebt verteld, kan Leergeld zeker iets leren, bedankt! Je krijgt ook een bioscoopbon mee naar huis. Weet je al naar welke film je wilt gaan? Veel plezier ermee!

Bijlage 2 Vragenlijst interview jongeren

INTRODUCTIE

- Fijn dat je hier bent en mee wilt doen met dit onderzoek
- Ik zal eerst even mezelf voorstellen: Ik heet [naam], Ik ben [leeftijd] jaar.
Je kunt ook nog vertellen op welke school zit en wat je leuk vindt om te doen in je vrije tijd.
Vertel dat jezelf ook gebruik hebt gemaakt van Leergeld en wat dit voor jou heeft betekend (wat waren de positieve gevolgen hiervan?)
- Ik ga nu mijn mobiele telefoon aanzetten en de **geluidsopname** starten (*even goed kijken of de geluidsopname aan staat!*).

ACHTERGRONDVRAGEN

Ik ga eerst een paar vragen stellen over wie je bent.

- 1) Wat is je voornaam?
- 2) Hoe oud ben je?
- 3) Wat is je thuissituatie. Hiermee bedoel ik: met wie woon je in een huis?
Als iemand in 2 huizen woont vanwege bijvoorbeeld gescheiden ouders, dan naar beide huizen vragen
.....
.....
- 4) Op welke school zit je?
- 5) In welke klas zit je?

GELD THUIS

Ik ga zo meteen wat vragen stellen over de financiële situatie bij jou thuis.

Ik weet dat dit best lastige vragen kunnen zijn. Als je geen antwoord wilt geven, is dat prima. Vertel het mij dan even.

- 6) Hebben je [ouders/vader/moeder] genoeg geld om te kopen wat nodig is voor zichzelf en voor jou? Je kunt kiezen uit de volgende antwoorden
 - Vaak / altijd
 - Meestal wel
 - Meestal niet > Weet je hoe dit komt?
 - Bijna nooit / nooit > Weet je hoe dit komt?
.....
 - Weet ik niet
 - Het verschilt: vader wel en moeder niet, of andersom
 - Wil ik niet zeggen
- 7) Maken je [ouders/vader/moeder] zich weleens zorgen over geld? Je kunt kiezen uit de volgende antwoorden
 - Vaak / altijd

- Meestal wel
- Meestal niet
- Bijna nooit / nooit
- Weet ik niet
- Het verschilt: vader wel en moeder niet, of andersom
- Wil ik niet zeggen

8) Maak jij je weleens zorgen over of je [ouders/vader/moeder] genoeg geld hebben? Je kunt kiezen uit de volgende antwoorden

- Bijna nooit/nooit
- Meestal niet
- Meestal wel > stel vraag a en b hieronder
- Vaak / altijd > stel vraag a en b hieronder
 - a. In **welke situaties** of op welke momenten maak jij je zorgen over geld?

 - b. **Praat** je hier dan over met iemand?
 - Ja > met wie?
 - Nee

EIGEN GELD

Ik ga nu wat vragen stellen over het geld dat jij te besteden hebt.

9) Hoeveel geld kun jijzelf ongeveer besteden per week of per maand? Je kunt ook kiezen voor het antwoord 'dit verschilt heel erg' of 'weet ik niet' of 'wil ik niet zeggen'.

€ per week of € per maand

- Dit verschilt heel erg
- Weet ik niet
- Wil ik niet zeggen

10) Heb je op dit moment een bijbaan?

- Nee
- Ja > Wat voor bijbaan heb je?
 Hoeveel uur per week werk je gemiddeld?uur per week

- 11) Krijg je zakgeld? (van je ouders/vader/moeder of andere familie)
- Nee
 - Ja > Hoeveel zakgeld krijg je ongeveer per week of per maand? Je kunt ook kiezen voor het antwoord 'dit verschilt heel erg'
 - € per week of € per maand
 - Dit verschilt heel erg

VRIJETIJD/HOBBY'S

Ik ga nu wat vragen stellen over wat je doet in je vrije tijd.

- 12) Heb je hobby's die geld kosten (bijvoorbeeld sporten of muziek) of zijn er andere dingen die je vaak doet in je vrije tijd **die geld kosten**?
- Nee
 - Ja > Wie betaalt deze kosten? Je kunt kiezen uit de volgende antwoorden
 - Jijzelf
 - Je ouders/vader/moeder
 - Leergeld
 - Iemand anders > wie dan?

- 13) Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over **je vrije tijd**? 1 is heel ontevreden en 10 is heel tevreden.

Heel ontevreden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	heel tevreden
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

- 14) Kun je kort vertellen **waarom** je voor dit rapportcijfer kiest? (*goed doorvragen als iemand een 6 of minder heeft gegeven!*)

.....

- 15) Zou je in je vrije tijd **andere dingen doen** als je ouders meer geld zouden hebben?

- Nee
- Ja > wat zou je dan doen?

.....

VRIENDEN

Ik ga nu wat vragen stellen over vrienden.

16) Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent **over vrienden** die je hebt? 1 is heel ontevreden en 10 is heel tevreden.

Heel ontevreden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	heel tevreden
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

17) Kun je kort vertellen **waarom** je voor dit rapportcijfer kiest? (*goed doorvragen als iemand een 6 of minder heeft gegeven!*)

.....
.....

18) Dit is misschien een gevoelige vraag. Zijn er momenten met je vrienden waarbij je merkt dat jouw ouders weinig geld hebben?

- Nee
- Ja > Welke momenten zijn dit?

.....
.....
Hoe vind je dat? Hoe ga je hiermee om?
.....
.....

SCHOOL

De volgende vragen gaan over hoe het met je gaat op school.

19) Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over hoe het met jou op school gaat? 1 is heel ontevreden en 10 is heel tevreden.

Heel ontevreden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	heel tevreden
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

20) Kun je kort vertellen **waarom** je voor dit rapportcijfer kiest? (*goed doorvragen als iemand een 6 of minder heeft gegeven!*)

.....
.....

21) Dit is misschien een gevoelige vraag. Zijn er momenten op school waarbij je merkt dat jouw ouders weinig geld hebben?

- Nee
- Ja > Welke momenten zijn dit?

.....
.....

Hoe vind je dat? Hoe ga je hiermee om?

.....
.....

KLEDING

De volgende vragen gaan over kleding.

22) Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over de kleding die je hebt? 1 is heel ontevreden en 10 is heel tevreden.

Heel														heel
ontevreden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				tevreden

23) Kun je kort vertellen **waarom** je voor dit rapportcijfer kiest? (*goed doorvragen als iemand een 6 of minder heeft gegeven!*)

.....
.....

24) Hoe belangrijk vind je het welke kleding je draagt? Je kunt kiezen uit de volgende antwoorden

- Heel belangrijk
- Een beetje belangrijk
- Niet zo belangrijk
- Helemaal niet belangrijk

25) Wie betaalt je kleding?

- Jijzelf
- Je ouders/vader/moeder
- Iemand anders > Wie dan?

26) Zou je andere kleding uitkiezen als jijzelf of je ouders/vader/moeder meer geld zouden hebben?

- Nee
- Ja > Op wat voor manier zou je je anders kleden dan nu?

.....
.....

VAKANTIES

Nu ga ik je wat vragen stellen over vakanties.

27) Kun je met een rapportcijfer aangeven hoe tevreden jij bent over wat je de afgelopen zomervakantie hebt gedaan met je vrije tijd? 1 is heel ontevreden en 10 is heel tevreden.

heel
ontevreden 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 heel
tevreden

28) Kun je kort vertellen **waarom** je voor dit rapportcijfer kiest? (*goed doorvragen als iemand een 6 of minder heeft gegeven!*)

.....
.....

29) Heeft het hebben van weinig geld invloed op wat je doet in vakanties?

- Nee
- Ja > Op welke manier?

.....
.....

Hoe vind je dat? Hoe ga je hiermee om?

.....
.....

- Niet van toepassing want ik heb best wel geld voor mijn vakanties

TOEKOMST

Ik wil nu wat vragen stellen over je toekomst.

30) Weet je al welke opleiding je na deze school wilt gaan volgen?

- Nee
- Ja > Welke opleiding?.....
- Een beetje > Aan welke opleiding(en) denk je?

31) Heeft het geld dat je ouder(s) hebben, invloed op jouw keuze voor een opleiding of een beroep?

- Nee
- Ja > Op welke manier?

TOT SLOT

We zijn nu aangekomen bij de laatste vragen.

32) Heeft het hebben van geld ook invloed op **andere zaken** in jouw leven, die we nog niet hebben genoemd?

- Nee
- Ja > Op welke andere zaken? Op welke manier heeft geld daar invloed op?

33) Dit is misschien een gevoelige vraag. Zijn er momenten in je leven dat jij je **anders voelt dan andere kinderen** doordat je ouders niet zoveel geld hebben?

- Nee
- Ja > Op welke momenten? Hoe voelt dat dan?

34) En dan mijn laatste vraag (*deze mag je zelf verzinnen*)

.....
.....
.....

AFSLUITING

Ik ga nu even checken of ik al mijn vragen heb gesteld en overal een antwoord op heb (*loop de vragenlijst even na*).

Ja, we zijn klaar! Ik zet nu mijn geluidsopname uit. Heel erg bedankt voor je antwoorden!

Hoe vond je dit interview?

.....
.....
.....
.....

EIGEN INDRUK

Noteer hier hoe jij het interview vond gaan en je indruk van de jongere die je hebt geïnterviewd.

.....
.....
.....
.....

Bijlage 3 Literatuur

Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Armoede en sociale uitsluiting bij kinderen. <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2021/armoede-en-sociale-uitsluiting-bij-kinderen/>

Gils J van & Willekens T (2010). Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren die in armoede leven. Deel 2: De beleving van kinderen die leven in armoede in Vlaanderen. Onderzoekscentrum Kind & Samenleving vzw.

In totaal werkten een 60-tal kinderen tussen 5 en 12 jaar mee aan dit onderzoek. De onderzoekers lieten zich met een open blik en houding leiden door de kinderen en jongeren die deelnamen aan dit onderzoek. Het onderzoek was een participatief actieonderzoek waarbij kinderen zelf konden bepalen welke onderwerpen aan bod kwamen binnen het onderzoeksthema en welke expressievormen daarbij gebruikt werden.

Hoek T van der (2005). Through children's eyes, an initial study of children's personal experiences and coping strategies growing up poor in an affluent Netherlands. Florence: Unicef Innocenti Working paper No. 2005-05.

Hoogland H, Kromhout M, Khajavi J, Eerten J van & Ben Sellam M (2021). Kan ik meedoen? Sport en Bewegen voor iedere jongere. In opdracht van Kenniscentrum Sport en Bewegen. Labyrinth.

Dit onderzoek richtte zich op jongeren van 12 tot en met 18 jaar uit gezinnen die rond of onder de lage- inkomensgrens leven en die (nog) niet structureel deelnemen aan sport- en beweegactiviteiten. Er zijn diepte-interviews gehouden met 24 jongeren uit deze doelgroep.

Kinderombudsman (2017). Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede.

In 2016 heeft de Kinderombudsman een online vragenlijst uitgezet onder kinderen en jongeren van 8 t/m 16 jaar oud. Deze vragenlijst is gebaseerd op het zogenaamde Best Interest of the Child model (BIC-model). Dit model bestaat uit de veertien voorwaarden die in de leefomgeving van een kind of jongere aanwezig moeten zijn om zich goed, veilig en gezond te kunnen ontwikkelen. Over elke omgevingsvoorwaarde moesten kinderen en jongeren aangeven of hij deze onvoldoende, matig, voldoende of goed vindt. Daarnaast konden kinderen en jongeren een toelichting schrijven. Wanneer een kind of jongere meerdere voorwaarden matig of onvoldoende vindt, kan dit een negatieve invloed hebben op zijn of haar leven. Hoe meer voorwaarden niet in orde zijn, hoe minder voorwaarden voor ontwikkeling aanwezig zijn en hoe zorgelijker dit is.

De online vragenlijst is door 1.395 kinderen en jongeren volledig ingevuld. Van deze kinderen zeiden er 196 dat er thuis weinig geld is (14%). Deze kinderen en jongeren (n=196) zijn vergeleken met de kinderen en jongeren die niet in armoede leven (n=1.199). De gemiddelde leeftijd van de kinderen en jongeren die de lijst invulden was 15 jaar.

Met 17 kinderen en jongeren die in armoede opgroeien (in de leeftijd van 9 tot 21 jaar) zijn interviews gehouden.

Omlo J, Talman J, Grubben L & Ruig L de (2021). Kansrijk armoedebeleid voor kinderen. Portretten van kinderen en knelpunten en kansen voor een integraal beleid. Beleidsonderzoekers en Bureau Omlo.

Dit onderzoek, in opdracht van het ministerie van SZW, was een eerste inventarisatie van kansarmoede onder kinderen. Om inzicht te krijgen in de betekenis van het leven en opgroeien in armoede voor kinderen, zijn zes casestudies verricht. Dit houdt in dat per casus semigestructureerde interviews zijn afgenomen met het kind, zijn/haar ouder(s) en een betrokken sociaal werker, leerkracht of een opgeleide ervaringsdeskundige. De leeftijd van de kinderen varieerde van 7 tot en met 12 jaar. De gezinnen zijn geworven via beleidsambtenaren, sociaal werkers en ervaringsdeskundigen.

Roest A, Lokhorst AM & Vrooman C (2010). Sociale uitsluiting bij kinderen: omvang en achtergronden. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

In 2008 heeft onderzoeksbureau Intomart GfK in opdracht van het SCP mondelinge enquêtes gehouden met 2.202 kinderen en één van hun ouders. De kinderen waren tussen de 5 en 17 jaar oud. Van de kinderen kwamen er 1.218 uit een arm gezin en 984 uit een niet-arm gezin.

De enquêtes werden bij de kinderen thuis afgenomen. De vragenlijst bestond uit twee gedeelten: een gedeelte voor het kind en een gedeelte voor de ouder. Sommige vragen zijn in verschillende bewoordingen gesteld voor kinderen onder respectievelijk boven de 12 jaar. Antwoorden op vragen waarvan werd vermoed dat deze gevoelig zouden liggen, zijn door de respondent zelf op de laptop ingevuld. De interviews duurden gemiddeld anderhalf uur.

Sarti A (2017). Child participation in a context of poverty in a wealthy Western nation: Understanding and enhancing children's lives and well-being. Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam.

Dit onderzoek bestond uit twee deelonderzoeken, waarvan één deel relevant was voor dit literatuuronderzoek. Dit deelonderzoek is uitgevoerd in twee achterstandswijken in Hoorn en in Amsterdam. Als methode werd photovoice gebruikt. In totaal 29 kinderen in de leeftijd 8 t/m 14 jaar maakten foto's van dingen en plaatsen in de omgeving die voor hen belangrijk waren. Wekelijks werden focusgroepen en interviews gehouden met de kinderen. Wanneer het armoedevraagstuk expliciet ter sprake kwam in de verhalen van kinderen, was er gelegenheid voor verdere discussies over dit onderwerp. Om de

verhalen van kinderen in een context te plaatsen, voerden de onderzoekers ook informele gesprekken met ouders en interviews met een basisschoolleerkracht, twee jongerenwerkers en een beleidsmaker. De onderzoekers ontwikkelden een vertrouwensband met de kinderen door ze van school naar de projectlocatie en daarna naar huis te lopen, recreatieve uitstapjes te organiseren en informele gesprekken met ze te voeren. Als onderdeel van de etnografische benadering voerden de onderzoekers participerende observatie uit tijdens het werken en reizen met de kinderen.

Snel E, Hoek T van der & Chessa T (2001). Kinderen in armoede. Opgroeien in de marge van Nederland. Assen: Van Gorcum.

Steketee M, Nederland T, Mak J, Gaag R van der, Toorn J van den, Smits van Waesberghe E, Bommel M van , Roebroek L, Eerden S van der, Oet R & Oosterwijk C (2013). Kinderen in armoede in Nederland. Verwey Jonker Instituut en de Kinderombudsman.

Het Meldpunt Kinderen in Armoede is door de Kinderombudsman geopend voor kinderen in de leeftijd van 6 tot 18 jaar. Zij konden hun ervaringen vertellen met armoede in de thuissituatie en mogelijke oplossingen aandragen. Daarnaast konden ouders, professionals, ambtenaren of mensen die op een andere wijze betrokken zijn bij armoede, hun ervaringen en problemen bij armoedebeleid doorgeven, of goede voorbeelden geven van projecten rondom kinderen uit gezinnen met weinig geld.

Het Meldpunt kreeg veel belangstelling. In totaal benaderden 681 kinderen en 421 volwassenen het Meldpunt. Van deze 681 kinderen vulden er 541 een vragenlijst in. Twee vijfde van deze kinderen was 6 t/m 10 jaar (41%).

Daarnaast hielden de onderzoekers met 25 jongeren diepte-interviews.

Belangrijk is te realiseren dat de resultaten van dit onderzoek betrekking hebben op meldingen bij het meldpunt. De kans is aanwezig dat zo'n meldpunt een selecte groep kinderen trekt en dat deze dus niet representatief zijn voor de totale groep kinderen in Nederland die in armoede leeft.